

PROTEKSJONISME PÅ FREMMARSJ?

Norske partiers handelspolitikk

Av Jan Erik Grindheim

Proteksjonisme på fremmarsj? Norske partiers handelspolitikk

Jan Erik Grindheim, PhD
Statsviter i Civita
@JanGrindheim

1. opplag, mars 2017

© c i v i t a a s

Printed in Norway

ISBN 978-82-92581-78-0

Utgiver: Civita, Akersgt. 20, 0158 Oslo

Formgivning, omslag og sats: Therese Thomassen, Civita

Omslagsfoto: iStockphoto.com

Produksjon: F. J. Stenersen, Oslo

www.civita.no

Innhold

Introduksjon	6
--------------	---

DEL I: DET HANDELSPOLITISKE BILDET

Handelspolitikk i årets valgkamp?	8
EU og USA er Norges viktigste markeder	10
Bedrifter i EU og USA er størst på investeringer	13
Norges frihandelsavtaler	13
Norge og TTIP-avtalen	15
EØS-avtalen viktigst	16
Regjeringens syn på internasjonale handelsavtaler	17
Tre handelspolitiske stridstema	19

DEL II: HANDELSPOLITIKK I PARTIPROGRAMMENE 2017-2021

Et klart skille i norsk handelspolitikk	23
Høyres programforslag 2017-2021	26
Arbeiderpartiets programforslag 2017-2021	26
Venstres programforslag 2017-2021	28
Kristelig Folkepartis programforslag 2017-2021	30
Miljøpartiet De Grønnes programforslag 2017-2021	32
Fremskrittspartiets programforslag 2017-2021	33
Sosialistisk Venstrepartis programforslag 2017-2021	34
Senterpartiets programforslag 2017-2021	35
Rødts programforslag 2017-2021	37

DEL III KONSEKVENSER AV DE HANDELSPOLITISKE REGIMENE

Multilaterale eller bilaterale handelsregimer?	39
Hva innebærer de forskjellige regimene?	41
Det politiske ordskiftet om handelspolitikken	43
Økonomiske konsekvenser av eventuelle endringer	46
Små marginer, store utfordringer	48
Ikke-tariffære barrierer er den største utfordringen	51
EØS-avtalen må innarbeides i TTIP	52
Regionale forskjeller i eksportavhengigheten	53
Konklusjon	56
Referanser	58

Figurer og tabeller

Figur 1 De politiske partienes holdning til sentrale elementer i norsk handelspolitikk	9
Figur 2 Norsk eksport av varer fra fastlands-Norge og tjenester for ikke-finansielle foretak i 2016/K2 til EU/USA, Asia og resten av verden (prosent)	11
Figur 3 Norsk eksport fordelt på næring 2016 (prosent)	12
Figur 4 Norsk tjenesteeksport fordelt på næring 2016 (prosent)	12
Figur 5 EØS: Fra negativ til positiv integrasjon	16
Figur 6 Norges frihandelsavtaler	19
Figur 7 Synes du innvandring i hovedsak er bra eller dårlig for Norge? (2016, prosent)	21
Figur 8 Partienes holdning til internasjonale handelsavtaler 2017	24
Figur 9 Er partiene positive til multilaterale handelsavtaler som WTO og EØS?	40
Figur 10 Norges 10 største eksportmarkeder for sjømat 2015 (% vekst og mrd. kr.)	47
Figur 11 Norsk eksport fordelt på fylkesnivå 2013	53
Tabell 1 Landfordelt utenriksregnskap 2014-2015. Løpende priser (millioner kroner)	11
Tabell 2 Utenlandskkontrollerte foretak i Norge. Viktigste eierland 2014	13
Tabell 3 Handelspolitikk i partiprogrammene 2017-2021	25
Tabell 4 Regulatorisk samarbeid og tekniske handelshindringer i TTIP	51
Tabell 5 Andel av næringslivets sysselsetting som er relatert til eksportvirksomhet	54
Tabell 6 Andel av eksport som er oljerelatert	56

Introduksjon

Norsk handelspolitikk har sjeldent vært en sentral del av valgkampen, så fremt det ikke har handlet om norsk medlemskap i EU. Det samme gjelder utenrikspolitikken generelt. I valgkampen før stortingsvalget i 2013 var utenrikspolitikken i tradisjonell forstand nærmest fraværende i debattene. Ingen klart utenrikspolitiske spørsmål nådde opp blant de 12 viktigste saksområdene for velgerne ved valget dette året – eller ved de fire foregående stortingsvalgene for den del (Karlsen 2015).

Dette er spesielt, siden vår hverdag mer enn noen gang påvirkes av det som skjer utenfor Norges grenser. «Jeg mener politikerne holder velgerne for narr når utenrikspolitikk ikke er tema i valgkampen», sa direktør Ulf Sverdrup ved Norsk Utenrikspolitisk Institutt til Aftenposten noen uker før valget i 2013, og la til at «politikere lar være å tydeliggjøre at norsk innenrikspolitikk formes i en internasjonal sammenheng» (sitert i Gjerde 2013).

I dette notatet skal vi først se nærmere på de viktigste eksportmarkedene for norske bedrifter og hvilke internasjonale handelsavtaler Norge har med andre land. Deretter hvordan de politiske partiene forholder seg til disse handelsavtalene i forslagene til partiprogrammer for perioden 2017-2021, og plassere dem i forhold til forskjellige kategorier av handelspolitiske regimer. Til slutt ser vi på mulige konsekvenser av de forskjellige regimene for norsk næringsliv og norske arbeidsplasser.

Det går det et klart skille i norsk handelspolitikk mellom et internasjonalt-liberalt regime med Høyre og Arbeiderpartiet på den ene siden, og et nasjonalkonservativt regime med Fremskrittspartiet, Sosialistisk Venstreparti, Senterpartiet og Rødt på den andre. Mellom disse to blokkene, som særlig gir seg utslag i spørsmålet om Norges forhold til WTO og EU/EØS-avtalen, finner vi Kristelig Folkeparti, Venstre og Miljøpartiet De Grønne.

DEL I

Det handelspolitiske bildet

Handelspolitikk i årets valgkamp?

Vi går inn i en valgkamp med to politiske alternativer: et sentrum-høyre og et sentrum-venstre. Det første vil omfatte Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre. Det andre vil omfatte Arbeiderpartiet, Senterpartiet og Sosialistisk Venstreparti med Rødt som en potensiell støttespiller og MDG i en mulig vippeposisjon. Hvordan vil dette bildet se ut når det gjelder handelspolitiske spørsmål?

Dersom vi operasjonaliserer handelspolitikk ved hjelp av ti variabler, altså varierende kjennetegn ved norsk handelspolitikk, slik figur 1 viser, kan vi si noe om meningsforskjeller og ulikheter mellom de politiske partienes holdninger i de forslagene til partiprogrammer for stortingsperioden 2017-2021 som i vår skal behandles på partienes landsmøter. Dette vil igjen kunne fortelle oss hvilke muligheter som finnes for samarbeid mellom partiene når det gjelder handelspolitikken.

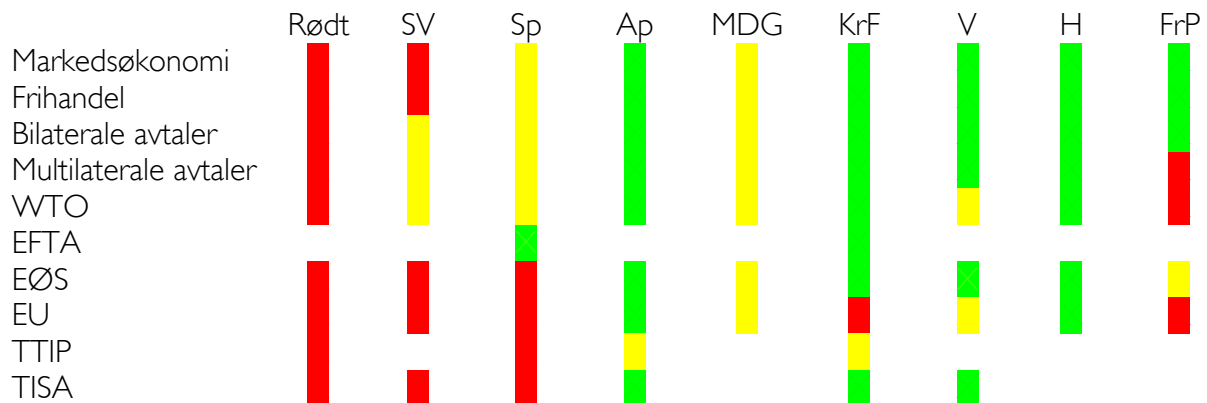
I figur 1 betyr grønt at partiet er positiv til den aktuelle variabelen, gult betyr at partiet aksepterer hva dette handler om, men ønsker grunnleggende endringer, rødt betyr at partiet er eksplisitt mot det som tas opp eller indirekte utelukkende argumenterer for alternativer, mens hvitt betyr at partiprogrammet ikke nevner den aktuelle variabelen.

De to første variablene går på om partiet har et generelt positivt syn på markedsøkonomi og om dette også skal gjelde i internasjonale økonomiske relasjoner mellom land. De to neste variablene kunne ha vært gjensidig utelukkende verdier på en og samme variabel, men et parti kan godt velge å være for eller mot både bi- og multilaterale handelsavtaler eller en av dem, og derfor er dette spørsmålet brutt ned på to typer av avtaler («bi-» og «multilaterale») med tre verdikategorier («positiv», «aksepterer/aksepterer, men vil ha endringer» og «negativ»).

Fremskrittspartiet er spesielt interessant i denne sammenheng, siden partiet i sitt program argumenterer for at de ønsker bilaterale handelsavtaler som tar utgangspunkt i det partiet kaller «nasjonale interesser», er mot norsk medlemskap i EU og vil reforhandle EØS-avtalen, samtidig som det understrekes at «I Europa som område, vil vi arbeide for en liberalisering av økonomien for å fremme vekst og velferdsutvikling. Det bør arbeides for å knytte Norge tettere til Europa og søke overnasjonale løsninger når det gjelder spørsmål om sikkerhetspolitikk, miljøpolitikk, kriminalpolitikk og politiske områder som i sterk grad relaterer seg til frihandel, konkurranseregler og menneskelig frihet» (s. 36).

Den sterke vektleggingen av bilateralisme med utgangspunkt i nasjonale interesser, gjør det vanskelig for Høyre å kunne samarbeide med FrP om en handelspolitikk basert på multilaterale handelsavtaler. Men her kan Høyre støtte seg på Venstre og delvis KrF.

FIGUR 1 DE POLITISKE PARTIENES HOLDNING TIL SENTRALE ELEMENTER I NORSK HANDELSPOLITIKK

Kilde: Forslag til partiprogrammer 2017-2021.

Arbeiderpartiets utfordring når det gjelder handelspolitikken i årets valgkamp, vil være at de mest sannsynlige regjeringspartnerne, SV og Sp, begge er grunnleggende motstandere av norsk medlemskap i EU, vil ha Norge ut av EØS-avtalen, sier nei til TTIP og TISA, og er skeptiske til WTO-avtalen og andre multilaterale handels- og investeringsavtaler. De kan imidlertid akseptere WTO dersom det gjøres omfattende endringer i måten avtalen fungerer på overfor de minst økonomisk utviklede landene i verden, men Sp er gjennom sine krav om spesielle ordninger for landbruket nærmest i mot hele det markedsøkonomiske regimet som slike multilaterale avtaler støtter opp under.

De to partiene som har de mest sammenfallende holdningene til de ti variablene, er Arbeiderpartiet og Høyre. De øvrige partiene er potensielle koalisjonspartnere eller støttespillere. Utfordringen med KrF er spørsmålet om norsk medlemskap i EU. Dette er de i mot, men ellers må partiet plasseres nærmere sentrum-høyre enn sentrum-venstre i politikken. På det handelspolitiske området skiller KrF seg imidlertid fundamentalt fra FrP, siden KrF tror på multilaterale handelsavtaler og WTO – dersom slike avtaler i større grad styres politisk mot åpenhet og særordninger overfor de økonomisk minst utviklede landene i verden, mens FrP vektlegger markedsøkonomiske løsninger og bilaterale handelsavtaler som det viktigste også for disse landene.

Venstre deler KrFs synspunkter på WTO, men Venstre er mer markedsorientert enn KrF i den økonomiske politikken generelt og på gli i spørsmålet om norsk medlemskap i EU. Derfor vil Venstre kunne være en positiv støttespiller og koalisjonspartner for Høyre i handelspolitiske spørsmål, selv om Venstre og FrP står på motsatt side i synet på multi-versus bi-laterale handelsavtaler. Rødt er mot alt som har med markedsøkonomi, frihandel og internasjonale handelsavtaler å gjøre, hvis det ikke handler om å kontrollere og/eller avskaffe kapitalismen og bekjempe skatteunndragelse og lignende. MDG er et pragmatisk parti når det gjelder handelspolitikk, så fremt ikke handelen undergraver deres miljøprofil og klimapolitikk. De kan være med i begge regjeringsalternativene, selv om det er mest sannsynlig at de på handelspolitiske spørsmål vil plassere seg på venstresiden.

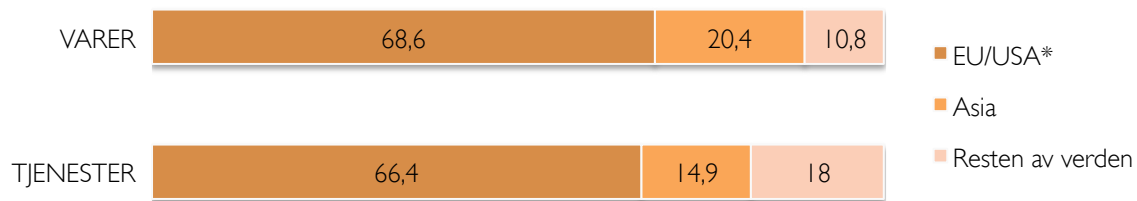
EU og USA er Norges viktigste markeder

Det opereres gjerne med fire geografiske sirkler i norsk utenrikspolitikk: en nordisk, en atlantisk, en europeisk og en global. Disse har hver sin geopolitiske betydning, men de overlapper også hverandre, ikke minst når det gjelder handelspolitiske interesser:

- Den *nordiske* sirkelen omfatter Nordisk råd og Nordisk ministerråd, som siden 1952 har arbeidet for politisk, økonomisk og kulturelt samarbeid i Norden.
- Den *atlantiske* sirkelen omfatter Norges forhold til NATO, og er primært knyttet opp til forsvars- og sikkerhetspolitiske spørsmål.
- Den *europeiske* sirkelen omfatter Norges forhold til EU og måten dette er løst på gjennom EØS-avtalen. Dette samarbeidet er i første rekke økonomisk orientert, og sikrer Norge deltagelse i EUs indre marked.
- Den *globale* sirkelen handler primært om norsk utviklingshjelp, og arbeidet for internasjonal solidaritet gjennom Norges engasjement i FN samt et stat-til-stat-samarbeid og geografisk målrettet engasjement for fred og forsoning i konfliktområder over store deler av verden.

EU (inkludert Norden) og USA er de største markedene for norsk eksport og import, og for norske investeringer i utlandet og utenlandske investeringer i Norge. Nesten halvparten av det som produseres av varer og tjenester i Norge går til eksport, og mer enn fire femtedeler av eksporten går til EU og USA. Dette er også de største markedene dersom vi som i figur 2 kun ser på eksport fra fastlands-Norge og på eksport av ikke-finansielle tjenester.

FIGUR 2 NORSK EKSPORT AV VARER FRA FASTLANDS-NORGE I 2015 OG TJENESTER FOR IKKE-FINANSIELLE FORETAK I 2016/K2 TIL EU/USA, ASIA OG RESTEN AV VERDEN (PROSENT)

* For tjenester gjelder tallene ikke bare USA, men hele Mellom- og Nord-Amerika.

Kilde: Statistisk sentralbyrå 2016 a; 2016b.

Norges samlede overskudd på driftsbalansen overfor utlandet var i 2015 på rett under 270 milliarder kroner, hvorav nesten 95 prosent ble tjent opp overfor EU. Varehandelen overfor EU ga et overskudd på 293 milliarder kroner i 2015, mens tjenestebalansen var negativ med 53 milliarder kroner (se tabell 1).

TABELL 1 LANDFORDELT UTENRIKSREGNSKAP 2014-2015. LØPENDE PRISER (MILLIONER KRONER)

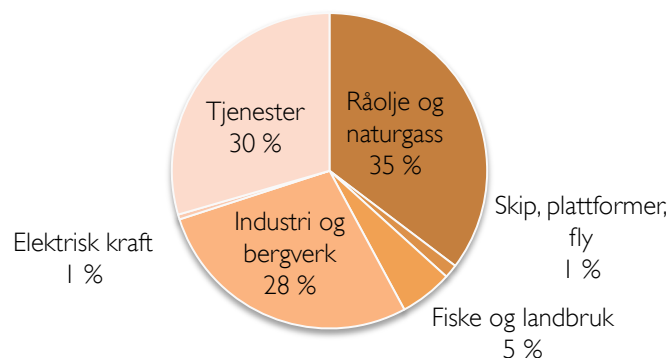
	Varebalansen		Tjenestebalansen		Driftsbalansen	
	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Verden	330 584	224 303	- 50 993	- 55 166	346 014	269 999
EU	387 007	292 850	- 58 079	- 53 200	325 411	254 517
Andre europeiske land	- 2 131	- 11 193	- 3 584	- 5 078	- 2 412	- 13 477
Afrika	2 888	4 152	4 125	2 582	16 940	759
Nord-Amerika	- 12 980	- 10 609	- 3 937	- 8 838	34 771	47 678
Sentral- og Sør-Amerika	- 2 482	- 4 026	4 102	3 683	7 076	4 397
Asia, Oceania og Polare regioner	- 32 663	- 34 975	8 948	7 746	30 300	31 507

Kilde: Statistisk sentralbyrå (2016c).

Rente- og stønadsbalansen, det vil si løpende inntekter og utgifter overfor utlandet i form av lønn, renter og utbytte samt stønader, var også positiv og utgjorde 15 milliarder kroner overfor EU.

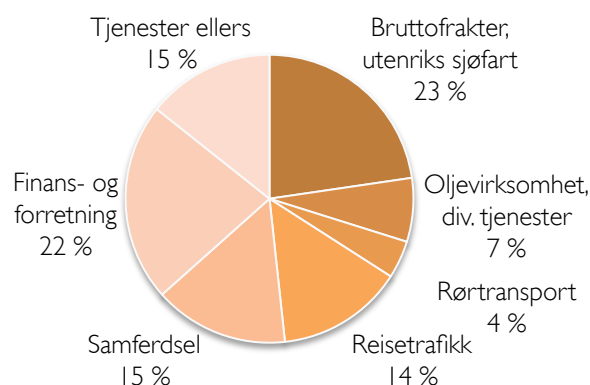
Den største andelen av overskuddet på driftsbalansen med utlandet ble opptjent mot Storbritannia, Tyskland, Nederland og Frankrike, som alle mottar en stor del av Norges eksport av olje og gass til EU. De tre første av disse landene er også de viktigste når det gjelder eksport av tjenester, hvorav fraktinntekter i utenriks sjøfart er den største inntektskilden (23 prosent) og finans- og forretningstjenester – som i stor grad også er knyttet til sjøfart og maritime næringer – er den nest største (22 prosent) (figur 3 og 4). Bare Storbritannia mottar rundt en fjerdedel av norsk eksport av varer og tjenester, så hva som skjer etter at landet forlater EU vil kunne få stor betydning for Norge i årene som kommer.

FIGUR 3 NORSK EKSPORT FORDELT PÅ NÆRING 2016 (PROSENT)

Kilde: Statistisk sentralbyrå 2017.

FIGUR 4 NORSK TJENESTE EKSPORT FORDELT PÅ NÆRING 2016 (PROSENT)

Kilde: Statistisk sentralbyrå 2017.

Bedrifter i EU og USA er størst på investeringer

Stadig flere norske foretak kontrolleres fra utlandet, med Sverige, Danmark, Storbritannia, USA og Tyskland som de viktigste eierlandene. I 2014 var det 6 965 utenlandskkontrollerte foretak i Norge, som sysselsatte 337 639 personer og hadde en omsetning på 1 491 milliarder kroner. Om lag 80 prosent av de utenlandskkontrollerte foretakene eies fra land i EU, hvorav 3 305 fra de nordiske landene (se tabell 2).

TABELL 2 UTENLANDSKKONTROLLERTE FORETAK I NORGE. VIKTIGSTE EIERLAND 2014

	Foretak	%	Sysselsatte (personer)	%	Omsetning (mill. kroner)	%	Andel av bearbeidings- verdi (%)
Sverige	2 090	30,0	85 566	25,3	240 297	16,1	12
Danmark	899	12,9	33 317	9,9	106 354	7,1	7
Storbritannia	685	9,8	33 747	10,0	131 461	8,8	9
USA	591	8,5	55 754	16,5	354 920	23,8	25
Tyskland	330	4,7	19 193	5,7	78 688	5,3	6
Nederland	222	3,2	10 503	3,1	84 423	5,7	7
Frankrike	197	2,8	18 511	5,5	118 152	7,9	12
Finland	244	3,5	13 855	4,1	43 501	2,9	-
Sveits	186	2,7	17 420	5,2	72 809	4,9	-
Totalt	6 965		337 639		1 491 506		

Kilde: Statistisk sentralbyrå (2016b).

Det vil si at nesten halvparten av de utenlandskkontrollerte foretakene i Norge har nordiske eiere, men det er de foretakene som kontrolleres fra USA som bidrar mest til verdiskapingen. Foretak som eies fra USA står for en fjerdedel av bearbeidingsverdien til foretak kontrollert fra utlandet, primært som følge av at mye av denne verdiskapingen foregår i olje- og gassrelatert virksomhet. Totalt sett summerer bearbeidingsverdien til utenlandskkontrollerte foretak i Norge seg til 467 milliarder kroner.

Norges frihandelsavtaler

Internasjonale frihandelsavtaler sikrer norske eksportbedrifter markedsadgang og konkurransedyktige vilkår i andre land. De fleste av Norges frihandelsavtaler er forhandlet frem gjennom Det europeiske frihandelsforbundet EFTA, som foruten Norge består av Island, Liechtenstein og Sveits. Island og Liechtenstein har sammen med Norge også inngått

en spesiell avtale med EU, Avtalen om Det europeiske økonomiske samarbeidsområdet (EØS), som Sveits har valgt å stå utenfor.

Grunnen til at Norge har valgt å forhandle sine frihandelsavtaler gjennom EFTA-samarbeidet er at dette fremstår som et større og mer interessant marked for handelspartnere i forhandlinger. Dette har også vært et av argumentene i debatten om hvordan Norge fremover skal forholde seg til et Storbritannia utenfor EU.

Med Storbritannia i EFTA er det enkelte som mener at forhandlingspotensialet vil bli mer slagkraftig enn i dag, mens andre mener at Storbritannia vil bli altfor stort i forhold til de øvrige landene, og antagelig også vil ha så forskjellige handelspolitiske interesser fra de andre medlemmene at det ikke er noen god idé at Storbritannia blir medlem av EFTA.

Verdens handelsorganisasjon (WTO) er Norges handelspolitiske hovedprioritet og arbeidet gjennom EFTA utfyller de forpliktelsene Norge har som medlem av WTO. Det samme gjelder forhandlingene som for tiden foregår mellom EUs 28 medlemsstater og 22 øvrige medlemsland i WTO om å avtalefeste ikke-diskriminerende markedsadgang for tjenester, kalt TISA-avtalen (*The Trade in Services Agreement*).

Dette er en avtale som forhandles frem mellom 50 land som ønsket å videreføre den såkalte Doha-runden i WTO. Denne ble satt i gang i 1995 for å liberalisere handelen med tjenester, men disse forhandlingene lyktes ikke. I 2011 bestemte derfor de 50 landene som aksepterte de grunnleggende prinsippene i det som ble kalt *General Agreement on Trade in Services* (GATS) – deriblant Norge – at de ville fortsette uten de andre. Derved var TISA-forhandlingene i gang. Den globale produksjonen av tjenester er i dag større enn produksjonen av varer, og disse 50 landene står for rundt 70 prosent av verdensmarkedet for tjenestehandel.

I debatten rundt sektoravtaler som TISA, dukker også territorielt definerte regionale og mega-regionale handels- og investeringsavtaler opp. De to mest kjente er *The Trans-Pacific Partnership* (TPP) og *The Trade and Investment Partnership* (TTIP). TPP-forhandlingene startet i 2011 mellom 12 stater rundt Stillehavet, deriblant USA. De ble ferdigforhandlet 5. oktober 2015, men president Donald Trump har trukket USA fra avtalen.

Forhandlingene mellom EU og USA om TTIP-avtalen er i praksis satt på vent. Disse startet i juli 2013 og har til nå vært gjennom 15 forhandlingsrunder uten å komme i havn. TTIP-forhandlingene har handlet om:

- lettere *markedsadgang* mellom EU og USA, med full fjerning av toll- og avgifter, som allerede er svært lave mellom de to handelspartnerne
- samarbeid om utviklingen av felles reguleringer og respekt for hverandres forskjeller i *reguleringsregimer*
- etableringen av felles *regelverk*, for eksempel når det gjelder potensielle tvisteløsninger mellom investorer og offentlige myndigheter (Grindheim 2015).

Oppsummert kan vi si at Norges frihandelsavtaler og norsk handelspolitikk i hovedsak går gjennom WTO, EFTA, EØS og TISA-forhandlingene.

Norge og TTIP-avtalen

Dersom TTIP-forhandlingene lykkes vil EU og USA kunne utvikle dagens handelspolitiske relasjoner til en tollunion, et felles marked og en økonomisk union. Men bare dersom det er politisk vilje til dette i den amerikanske Kongressen og i de nasjonale parlamentene i EUs medlemsstater. Dette vil i så fall kunne få stor betydning for Norge, siden EU og USA er de største markedene for norsk eksport/import og investeringer.

Gjennom EØS-avtalen og de rundt 75 øvrige avtalene Norge har med EU, vil Norge uansett på en eller annen måte bli påvirket av hvordan det fremtidige forholdet mellom EU og USA utvikler seg – uavhengig av TTIP-avtalen. Dessuten vil en britisk utmeldelse fra EU få stor betydning for Norge, Norges forhold til EU og Norges forhold til USA.

Utfordringen er at Norge er en del av EUs felles marked og de reguleringene som støtter opp under dette, men ikke EUs tollunion og ikke EUs politisk besluttende organer. Derved er ikke Norge med på forhandlingene om TTIP, men blir i denne sammenheng et tredjeland som må innrette seg etter hvordan EU og USA eventuelt ser for seg forholdet til land som ikke er en integrert del av avtalen.

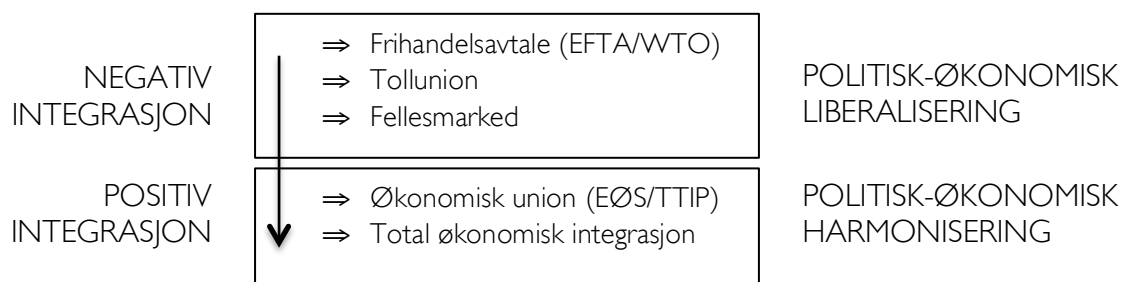
Dersom forhandlingene om TTIP-avtalen kommer i havn med et resultat som ligner de forhandlingsposisjonene partene hadde i utgangspunktet, og inkluderer alle de 24 kapitlene det har vært forhandlet om, vil handels- og investeringssamarbeidet mellom EU og USA kunne sammenlignes med en utvidelse av EØS-avtalen som inkluderer en tollunion.

EØS-avtalen viktigst

EØS-avtalen mellom Norge og EU er den viktigste handelspolitiske avtalen Norge har med andre land. Den ble inngått mellom EU og EFTA i 1992, med sikte på å skape et ensartet felles marked og dermed et europeisk økonomisk samarbeidsområde som går langt videre enn tradisjonelle frihandelsavtaler. Avtalen viderefører EUs indre marked og alle dets forordninger og direktiver i de tre EFTA-landene, og gjør at Norge er en del av EUs fire friheter – det vil si fri bevegelse av personer, varer, tjenester og kapital.

Mens en vanlig frihandelsavtale skal sikre det som kalles *negativ integrasjon*, det vil si at alle hindre for en fri handel mellom to eller flere land forsøkes fjernet, skal EØS-avtalen også fremme *positiv integrasjon* gjennom koordinering og harmonisering av regelverk for produksjon og konsum av varer og tjenester i de enkelte landene som er partnere i avtalen, slik vi ovenfor så at også TTIP-avtalen mellom EU og USA har til hensikt å gjøre. Tanken bak slike dyptgående avtaler som EØS og TTIP er illustrert i figur 5.

FIGUR 5 EØS: FRA NEGATIV TIL POSITIV INTEGRASJON

Kilde: Bygger på Grindheim (2015).

Sett i forhold til figur 5, dekker EØS-avtalen det første steget i utviklingen, en frihandelsavtale, men ikke en tollunion. Det vil si at det kan legges toll på handelen mellom Norge og EU, selv om det er lite av dette på de fleste varer i dag. Unntaket er egentlig bare tekstiler og næringsmidler, det vil si mat og drikke, for eksempel ostetollen som ble innført i 2013 under den rødgrønne regjeringen (se del III).

Til gjengjeld er Norge en del av EUs felles marked og langt på vei også den økonomiske unionen det indre markedet utgjør med de fire frihetene. Ser vi dessuten på hvilken makroøkonomisk penge- og finanspolitikk Norge fører, er den tilpasset kriteriene for medlemskap i euroen, selv om dette ikke er aktuelt så lenge Norge ikke er medlem av EU.

Norge er altså ikke en del av den totale økonomiske integrasjonen mellom eurolandene, men fører en penge- og finanspolitikk som antagelig er den mest eurotilpassede i hele Europa. Grunnen til dette er at et lite land med en åpen økonomi som Norge, har liten eller ingen mulighet for innflytelse på de rammebetingelsene det internasjonale samfunnet og dagens globaliseringsprosesser setter for den makroøkonomiske politikken.

Regjeringens syn på internasjonale handelsavtaler

«En avtale mellom EU og USA vil få konsekvenser for norske bedrifter», skrev næringsminister Monica Mæland og Vidar Helgesen, tidligere minister med ansvar for EØS-saker og forholdet til EU, i en kronikk i VG 12. mars 2015. For regjeringen Solberg har det i forbindelse med TTIP-forhandlingene vært viktig å understreke at Norge er for frihandel, og at en global frihandelsavtale i WTO ville være det beste for norske interesser.

Men, som Mæland og Helgesen uttrykker det: «i fraværet av en slik avtale er det positivt med regionale og bilaterale frihandelsavtaler». «Motstanderne av avtalen frykter en rasering av arbeidstakernes rettigheter, og lavere standarder for miljø og helse. Tilhengerne håper på nye arbeidsplasser og økonomisk vekst».

En TTIP-avtale hvor Norge ikke på en eller annen måte er tilknyttet, vil kunne gi eksportører i EU bedre vilkår i USA enn eksportører fra tredjeland som Norge. Samtidig vil bedrifter fra tredjeland kunne møte sterkere konkurranse fra amerikanske bedrifter i EU-landene. For norske bedrifter som vil etablere seg i USA, vil TTIP dessuten kunne føre til at de får et mindre forutsigbart regelverk og dårligere vern for sine investeringer enn bedrifter fra EU, selv om EØS-avtalen opprettholdes tilnærmet slik den er i dag.

Målsetningen for regjeringen Solberg har siden tidlig i forhandlingsprosessen om TTIP-avtalen vært at: «Vi har signalisert overfor både EU og USA at en ferdigforhandlet TTIP bør åpne for tilslutning av tredjeland». «Vi vet ennå ikke om tilslutning vil være et aktuelt alternativ for Norge, men på dette stadiet er det viktig å holde alle muligheter åpne». Dette ser vi også ut fra fremleggningen av statsbudsjettet for 2015; da ville regjeringen:

- Sikre et konkurransedyktig norsk eksportfinansieringstilbud og bidra til effektiv internasjonal regulering av feltet
- Arbeide for nye handelsavtaler
- Arbeide for at Norge inngår bilaterale avtaler om investeringsbeskyttelse (BITs)

- Arbeide for enklere handel med trygge varer og tjenester i EØS
- Følge opp arbeidet med en flerstatlig tjenesteavtale (TISA)
- Ivareta norske næringslivsinteresser i forbindelse med forhandlingene om et transatlantisk handels- og investeringspartnerskap mellom EU og USA (TTIP) (Prop. 1 S (2014-2015):11).

Uten medlemskap i EU deltar verken norske politikere eller byråkratier i forhandlingene om TTIP, og per i dag vet vi ikke hvordan en slik avtale vil forholde seg til tredjeland som Norge. Paradoksalt nok, siden EØS-avtalen innebærer en frihandelsavtale, som inkluderer norsk deltagelse i EUs indre marked og store deler av EUs reguleringer og regelverk for en økonomisk union mellom EU og de tre EFTA-landene Island, Liechtenstein og Norge. Men det skyldes at EØS-avtalen ikke er en tollunion med EU.

Derved er ikke Norge en del av den overenskomsten EUs medlemsstater har gjort om opphevelse av tollgrenser seg i mellom, og felles toll og felles avgifter ved innførsel av varer og tjenester fra land utenfor EU. Dersom dette ikke endres, vil ikke Norge som tredjeland, eller part i EØS-samarbeidet, kunne ta del i TTIP-avtalen uten at dette nedfelles i en egen avtale. Dette gjelder selv om Norges deltagelse i EUs indre marked gir stor grad av tollfrihet innenfor EØS-området for varer som omfattes av EØS-avtalen og tollsatsene overfor USA er lave eller lik null.

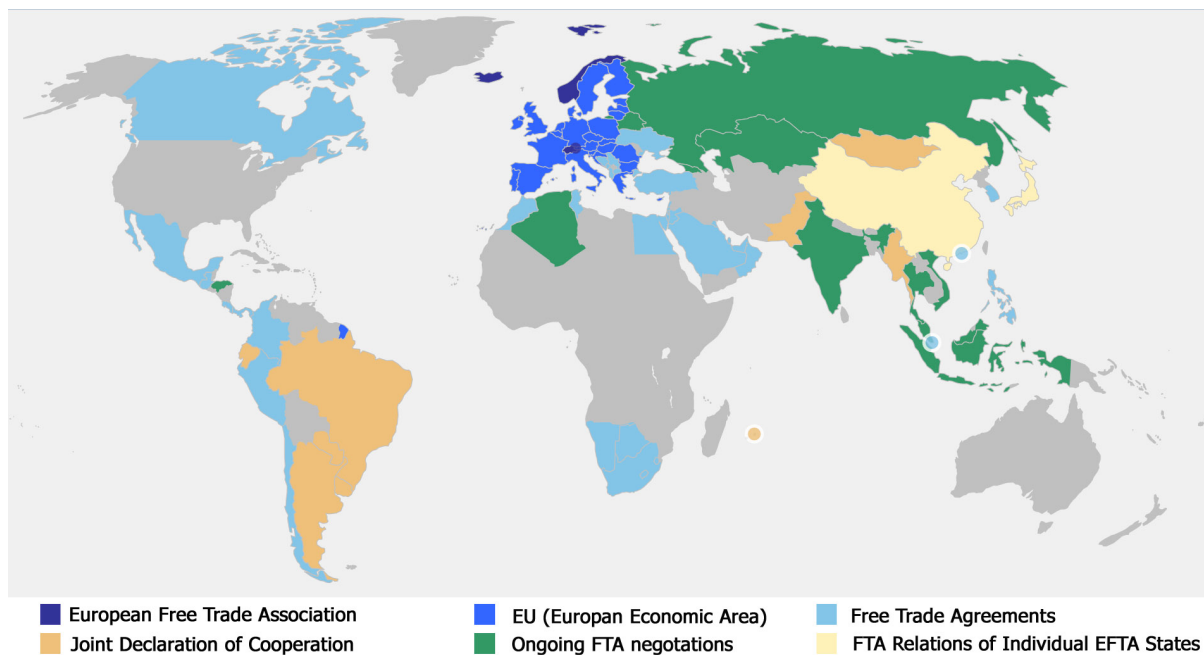
I den omfattende utredningen Norsk Utenrikspolitisk Institutt nylig har gjennomført for Nærings- og fiskeridepartementet, gis det to mulige løsninger for en norsk tilknytning til TTIP: enten ved en vanlig handelsavtale der Norge eller EFTA er formelt likeverdig med EU og USA, eller gjennom en europeisk pilar hvor Norge knyttes tettere opp til EUs handelspolitikk. Et alternativ til medlemskap i TTIP er at Norge eller EFTA inngår en handelsavtale med USA (Melchior 2016).

Norge har i alt inngått 29 bilaterale frihandelsavtaler med 40 land, hvorav 27 avtaler er forhandlet frem sammen med de andre EFTA-landene Island, Liechtenstein og Sveits, men Sveits deltar ikke i Avtalen om Det europeiske økonomiske samarbeidsområdet (EØS). Kartet nedenfor viser handelsavtaler Norge i dag har gjennom Det europeiske frihandelsforbundet EFTA (markert i blått), hvilke det er inngått samarbeidsavtaler med (markert i brunt) og hvilke det forhandles om (markert i grønt).

Per i dag mangler Norge frihandelsavtaler med viktige handelspartnere som Australia, Brasil, Japan og ikke minst USA. Avtaler med Kina og Russland har vært satt på

vent gitt de politiske kontroversene som har eksistert med de to landene, men 19. desember 2016 meldte regjeringen at Norges forhold til Kina er normalisert og at normale diplomatiske og politiske forbindelser var gjenopprettet. De viktigste eksportvarene til Kina er silisium, metaller og skipsutstyr, men oppdrettsnæringen, maritim sektor og offshore ser også store muligheter i det kinesiske markedet i årene som kommer.

FIGUR 6 NORGES FRIHANDELSAVTALER

Kilde: regjeringen.no (2016a).

Tre handelspolitiske stridstema

Til tross for en utbredt politisk konsensus rundt norsk utenrikspolitikk generelt, er det to handelspolitiske tema som med jevne mellomrom bringer utenrikspolitikken inn i norsk partipolitikk, og ett tema som ligger i grensen av handelspolitikken. Disse har spesiell betydning for hvordan de politiske partiene utformer sine partiprogrammer i forkant av valgkampen i 2017.

Det første temaet er forholdet til EU. Dette har vært, er og vil antagelig fortsette å være, en sak som splitter norske velgere og de politiske partiene langs skillelinjer som ikke

nødvendigvis faller sammen med de tradisjonelle skillelinjene i norsk politikk.¹ Alle realistiske regjeringskoalisjoner må for eksempel inkludere partier som ønsker medlemskap og partier som er motstandere av norsk medlemskap i EU.

Det andre handler om hvordan vi møter dagens og fremtidens globalisering. På dette feltet går diskusjonen særlig på om nedbyggingen av territorielle grenser, blant annet som følge av nye internasjonale handels- og investeringsavtaler, er til fordel for Norge eller ikke. Debatten har vært spesielt sterk når det gjelder EØS-avtalen og de 75 andre avtalene Norge har med EU, primært som følge av Norges aksept av EUs fire friheter i det indre marked.

Det tredje temaet, som delvis kan knyttes til handelspolitikken, er innvandrings- og asylpolitikken. Dette er en viktig del av globaliseringsdebatten, og et svært komplisert felt å analysere fordi det ofte ikke skilles mellom innvandrere, flyktninger og asylsøkere på den ene siden, og de som flytter over landegrensene som en del av EØS-avtalens rett til fri bevegelse på den andre. Innbyggere med lovlig oppholdstillatelse i et EØS-land som flytter til et annet EØS-land, er formelt sett en del av gruppen innvandrere og figurerer i statistisk sammenheng som sette, men reelt sett er de egentlig innbyggere i et frihandelsområde som flytter på seg – slik innbyggere i Norge flytter fra ett sted til et annet.

En gjennomgang av partiprogrammene for perioden 2013-2017, viser at Arbeiderpartiet, Høyre, Kristelig Folkeparti, Miljøpartiet De Grønne og Venstre alle støtter opp under den frie bevegelsen av personer i EØS-avtalen, mens Fremskrittspartiet støtter retten til fri bevegelse, men ønsker en regulering av hvilke velferdsrettigheter EØS-borgere fra andre land skal kunne opparbeide seg her i landet dersom de ikke bosetter seg fast. Rødt, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet er alle motstandere av EØS-avtalen og derved også dens fire friheter, inkludert EØS-borgeres rett til fri bevegelse over landegrensene.

Når det gjelder partienes asyl- og innvandringspolitikk, virker i prinsippet alle partiene å være tilhengere av at mennesker på flukt skal få beskyttelse i Norge. Men bortsett fra hos Rødt, SV og MDG, er det også et uttalt mål at asylinstituttet må beskyttes gjennom en restriktiv bruk av asylretten. Dette kan tolkes dithen at de øvrige partiene er åpne for en mer restriktiv asyl- og innvandringspolitikk enn Norge tradisjonelt har ført. Det er likevel slik at Rødt, SV og MDG, sammen med Venstre og til en viss grad KrF, primært er opptatt av å

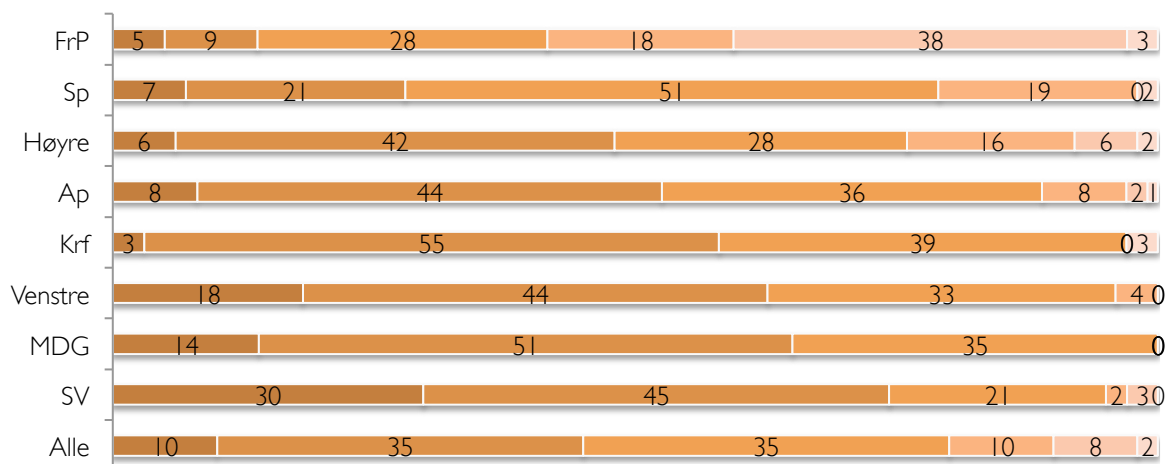
¹ Her argumenteres det i en analyse av velgerholdninger fra 2010 for at velgerne har interesse for utenrikspolitikk, men at deres holdninger ikke er forankret i de tradisjonelle konfliktlinjene i norsk politikk, men at de i større grad følger en ideologisk høyre-venstre dimensjon. Unntaket er EU-saken (Narud m.fl. 2010).

etablere det de kaller en human asyl- og innvandringspolitikk. Men de skiller lag når det gjelder synet på arbeidsinnvandring.

Her frykter Rødt, SV og Sp det som kalles sosial dumping og press på nasjonale velferdsrettigheter og institusjoner, noe de deler med det mest asyl- og innvandrings skeptiske partiet FrP, og ønsker derfor å regulere denne formen for innvandring sterkere. Arbeiderpartiet og Høyre, sammen med KrF og Venstre, er de partiene som har det mest positive synet på innvandring totalt sett, EØS-borgere og arbeidsinnvandrere fra land utenfor EØS inkludert, mens FrP og Sp er de mest restriktive. Sp ønsker for eksempel å si opp EØS-avtalen.²

I figur 7 ser vi at dette bildet stemmer med hvordan velgerne ser på innvandring: også her skiller de som stemmer Fremskrittspartiet og Senterpartiet seg ut som de klart minst positive når det gjelder synet på om innvandring er bra eller dårlig for Norge.

FIGUR 7 SYNES DU INNVANDRING I HOVEDSAK ER BRA ELLER DÅRLIG FOR NORGE? (2016, PROSENT)*

* Verdikategoriene fra venstre mot høyre er meget bra, ganske bra, verken bra eller dårlig, ganske dårlig, meget dårlig og vet ikke.

Kilde: Ipsos (2016:13).

² NB! Dette avsnittet og andre argumenter om asyl- og innvandringspolitikken samt arbeidsinnvandring under EØS-avtalen, bygger på en gjennomgang av samtlige partiprogrammer for perioden 2013-2017.

DEL II

Handelspolitikk i partiprogrammene 2017-2021

Et klart skille i norsk handelspolitikk

Det går det et klart skille i norsk handelspolitikk mellom et internasjonalt-liberalt regime med Høyre og Arbeiderpartiet på den ene siden, og et nasjonalkonservativt regime med Fremskrittspartiet, Sosialistisk Venstreparti, Senterpartiet og Rødt på den andre. Mellom disse to blokkene, som særlig gir seg utslag i spørsmålet om synet på multilaterale versus bilaterale handelsavtaler og Norges forhold til WTO, EU/EØS, finner vi Venstre, Kristelig Folkeparti og Miljøpartiet De Grønne. Dette ser vi tydelig i de forslagene til partiprogrammer som foreligger for stortingsperioden 2017-2021, og som etter endringer og vedtak på landsmøtene vil danne grunnlaget for årets valgkamp.

Det er disse programmene og uttalelser som er kommet i media om dem, som ligger til grunn for analysene av forskjeller i handelspolitiske holdninger mellom de politiske partiene i dette notatet. Vi skal se nærmere på konkrete formuleringer knyttet til handelspolitiske problemstillinger, men spørsmål som dette dekkes i mange tilfeller også under andre overskrifter og temaer enn de rent handelspolitiske. I Høyres programforslag står det for eksempel under tittelen «Trygghet i hverdagen» at partiet vil «Føre en utenrikspolitikk som forsvarer norske interesser, demokratiet og menneskerettighetene», mens det under tittelen «En jobb å leve av og mulighet til å satse» står at Høyre vil «Sikre arbeidsplassene gjennom trygg økonomisk styring og gode vilkår for bedriftene» (s. 5).

Begge disse uttalelsene kan sees i en handelspolitisk sammenheng, der internasjonalt forpliktende samarbeid med for eksempel EU, gir trygghet og forsvar for norske interesser, demokratiet og menneskerettighetene, og sikre arbeidsplasser gjennom gode vilkår for bedrifter som eksporterer varer og tjenester. Slike indirekte henvisninger til handelspolitiske rammebetingelser vil likevel bare unntaksvis bli tatt med i dette notatet. Det er de direkte henvisningene til handelspolitiske veivalg i utenrikspolitikken som primært står i fokus.

Det betyr at det heller ikke vil bli noen analyse av hvordan de handelspolitiske veivalgene spiller sammen med andre sider av utenrikspolitikken, for eksempel forsvars- og sikkerhetspolitikken, norske kultursatsinger i andre land, bistands- og utviklingspolitikken eller sektorpolitiske prioriteringer innen forskning og utvikling, IKT, medisin og helse etc. Det er de rendyrkede handelspolitiske argumentene vi er ute etter å finne. I den sammenheng er det viktig å påpeke at alle partiene sier de gjennom sin handelspolitikk vil fremme Norges interesser, men det er en klar forskjell i vektleggingen av dette mellom Høyre og Aps

multilaterale tilnærming med internasjonalt forpliktende samarbeid for felles løsninger, og Frp, SV, Sp og Rødts bilaterale tilnærming som er fokusert på nasjonale interesser.

For FrP, SV, Sp og Rødt handler norsk handelspolitikk om å *bruke* handelsavtaler utelukkende for å fremme egne nasjonale interesser, mens det hos Høyre og Arbeiderpartiet er en villighet til å *etablere* mellom- og overstatlige regimer som har en verdi i seg selv og utover den enkelte nasjonalstats egeninteresse. Venstre ligger tettest opp til Høyre og Ap i dette synet, etterfulgt av KrF og MDG, som alle i tillegg til å delvis akseptere multilaterale regimer sier at de *gjør* dette fordi slike regimer og organisasjoner også kan brukes til å skape en bedre verden ut fra deres fokus på klima, fattigdom og mangel på menneskerettigheter (bredt definert til også å inkludere rettigheter i arbeidslivet etc.).

Høyre og Arbeiderpartiet er også opptatt av moralske og etiske spørsmål i utenrikspolitikken, men sammen med Venstre ser de dette som tettere koblet til troen på markedsøkonomiske løsninger for å fremme fred, frihet og fremgang i verden. Det er også de tre partiene – med et stort spørsmåltegn ved Venstre – som klarest gir sin støtte til EU som økonomisk, juridisk og politisk prosjekt, og som sammen med KrF vil garantere for at EØS-avtalen blir ivaretatt. Høyre har programfestet at partiet ønsker full deltagelse i EU gjennom medlemskap, mens Arbeiderpartiet har fjernet dette punktet i inneværende program. Venstre har til gjengjeld beveget seg den motsatte veien, og fremmer to alternativer for Norges fremtidige relasjoner med EU, hvorav det første er fullt norsk medlemskap i EU.

FIGUR 8 PARTIENES HOLDNING TIL INTERNASJONALE HANDELSAVTALER 2017

MULTILATERALE AVTALER					BILATERALE AVTALER				
H	Ap	V	KrF	MDG	FrP	SV	Sp	Rødt	
INTERNASJONALE FELLESINTERESSER					NASJONALE SÆRINTERESSER				

Kilde: Forslag til partiprogram 2017-2021.

I tabell 3 på neste side er bakgrunnen for denne fordelingen av de politiske partiene langs et kontinuum mellom internasjonale fellesinteresser i å bygge opp multilaterale handelsavtaler på ene siden og nasjonale særinteresser for bilaterale handelsavtaler på den andre, operasjonalisert i forhold til partienes holdninger til 1) internasjonale handelsavtaler generelt, 2) WTO, 3) regionale handelsavtaler, 3) EØS, 4) EU, 5) EFTA og 6) TISA-avtalen.

TABELL 3 HANDELSPOLITIKK I PARTIPROGRAMMENE 2017-2021 *

	Internasjonale handelsavtaler	WTO	Regionale handelsavtaler	EØS	EU	EFTA	TISA
H	Pådriver	Bør styrkes som forhandlingsforum	Norge må ikke bli stående utenfor, bør slutte seg til TTIP	Være garantist for avtalen	Full deltagelse, men utenfor prioriteres en aktiv europapolitikk		
Ap	Aksepterer	Bør styrkes som forhandlingsforum	Støttes dersom grunnleggende standarder og rettigheter sikres	Sies ikke eksplisitt, men er en garantist for avtalen	Støtter EU og en aktiv norsk europapolitikk, men sier ikke noe om full deltagelse		Støttes eksplisitt som viktig for norske tjenesteprodusenter
KrF	Arbeide for bilaterale handelsavtaler	Bør styrkes som forhandlingsforum	Vil ta stilling til TTIP når et eventuelt forhandlingsresultat foreligger	Sies ikke eksplisitt, men er en garantist for avtalen	Beholde dagens tilknytningsform og ikke søke medlemskap	EFTAs tredjelandsavtaler viktige	Ikke undergrave norsk velferdsmodell og demokratiske organer
V	Avgjørende for Norge, nevner ikke bi- og multilateral som begrep	Arbeide for en rettferdig avtale for alle land		Sikrer deltagelse i EUs indre marked	Alt. A: Fullverdig medlemskap, etter folkeavstemning Alt. B: Styrket samarbeid, vurdere medlemskap	Sikrer deltagelse i et felles europeisk arbeidsmarked	Ikke svekke kontroll og styring med offentlige tjenester og velferdstilbud
MDG	Handelsavtaler med ambisiøs miljøpolitikk	Baseres på miljø og menneskerettigheter bredt definert		Reformere og bruke reservasjonsretten	Drive aktiv europapolitikk, eventuelt medlemskap avgjøres ved folkeavstemning		
FrP	Kun bilaterale frihandelsavtaler			Reforhandle deler av avtalen for å styrke norske interesser	Nei til norsk medlemskap		
SV	Si opp avtaler som undergraver det norske arbeidslivet	Mot å utvide til nye områder		Vil si opp avtalen	Nei til norsk medlemskap		Er mot TISA
Sp	Må ikke true importvernet og norsk matproduksjon	Støtter, men må ivareta egen matproduksjon	Er mot TTIP	Vil si opp avtalen	Være garantist mot norsk medlemskap	Arbeide for britisk medlemskap	Er mot TISA
Rødt		Vil si opp avtalen	Er mot TTIP	Vil si opp avtalen	Kun negativ omtale		Er mot TISA

* Blankt betyr at det ikke står noe om dette spørsmålet i programmet.

Kilde: De politiske partienes forslag til programmer for stortingsperioden 2017-2021, gjennomgått i februar 2017.

Høyres programforslag 2017-2021

Høyre er det partiet som sterkest vektlegger behovet for internasjonalt forpliktende samarbeid for økonomisk vekst og utvikling. Under tittelen «Norges rolle i verden» heter det at «Som et lite land er vi tjent med et tett internasjonalt samarbeid, en internasjonal rettsorden og en åpen økonomi». Høyre vil at Norge skal være en aktiv pådriver for utviklingen av internasjonale handelsavtaler med utgangspunkt i WTO. Men partiet er også for at det kan utvikles regionale handelsavtaler som TTIP. Det understrekes at Norge «bør slutte seg til en eventuell handelsavtale mellom USA og EU» (s. 13).

Når det gjelder forholdet til EU, vil Høyre være en «garantist» for EØS-avtalen, men ønsker å «erstatte EØS-avtalen med full deltagelse i EU. Dersom det blir aktuelt, må det avholdes folkeavstemning om norsk EU-medlemskap. Så lenge Norge ikke er medlem, vil Høyre prioritere en aktiv europapolitikk» (s. 12). Høyre vektlegger også at tilgang til EUs indre marked er en viktig forutsetning for å sikre velferden i det norske samfunnet. «EU er og forblir Norges viktigste handelspartner» (s. 12). Partiet gjør det klart at partiet vil opprettholde den viktigste internasjonale handelsavtalen for norske bedrifter og arbeidsplasser, samtidig som partiet ønsker full deltagelse i EU for også å få demokratisk innflytelse på det europeiske samarbeidets utvikling. Høyre er alene om å mene dette klart og entydig i sitt partiprogram.

EFTA og TISA-avtalen nevnes ikke eksplisitt i Høyres program, det gjør heller ikke Storbritannia eller Brexit. Når det gjelder forholdet til fattige land, understrekes det i Høyres program at partiet vil arbeide for økt handel med disse landene i tillegg til den tradisjonelle bistandspolitikken.

Arbeiderpartiets programforslag 2017-2021

Arbeiderpartiet har tradisjonelt delt Høyres syn på at Norge handelspolitisk sett er best tjent med full deltagelse i EU. Denne formuleringen er nå tatt ut av partiprogrammet, selv om Ap under overskriften «Økonomi og finans» vektlegger betydningen av EU og EØS-avtalen for norske bedrifter: «Arbeiderpartiet vil sikre markedsadgang gjennom EØS-avtalen og arbeide opp mot EUs organer for å trygge norske bedrifters muligheter til å konkurrere på lik linje i det europeiske markedet» (s. 6). Partiet er ellers opptatt av internasjonalt samarbeid når det gjelder utviklingen av gode og transparente skattesystemer og reguleringer av

finanssektoren, og under overskriften «Næring og naturressurser» vil partiet «Sikre industrien konkurransedyktige og langsiktige rammebetingelser som styrker Norge som vertsnasjon for fremtidsrettet industri blant annet ved å utnytte rammeverket i EU» (s. 47).

Ap vil «Forsvare og styrke WTO og det regelverket som legger til rette for verdenshandelen i en tid der disse utfordres fra mange hold» (s. 84). Det påpekes også at det på samme tid «fremforhandles store regionale handelsavtaler» (s. 86), men uten at det tas stilling til om partiet støtter dette eller ikke. Det som sies er at «WTO må sikres en sentral rolle i å sette rammer for verdenshandelen. Regionale og flernasjonale handelsavtaler må sikre grunnleggende standarder og rettigheter» (s. 86).

«Innen handelen med tjenester legger Arbeiderpartiet vekt på TISA-avtalens betydning for norsk verdiskaping og sysselsetting. Dette er viktig for norske arbeidsplasser og teknologiutvikling. Det internasjonale tjenestemarkedet er stort og vi har offensive interesser knytte til at norske tjenesteprodusenter får økt tilgang til det globale markedet» (s. 87). Ap viser her en sjeldent sterk og klar positiv holdning til TISA-avtalen, forutsatt at den ikke svekker det politiske handlingsrommet knyttet til kontroll og styring med offentlige tjenester og velferdstilbud. Det ligger heller ikke i avtalens intensjoner (Grindheim 2017).

Arbeiderpartiet har et eget avsnitt i programmet med tittelen «Europa og Norden». Her understrekes det at europeiske land er Norges viktigste politiske og økonomiske partnere, og at mange av dem er Norges allierte i NATO: «I sentrale områder som handel, miljø og klima, energipolitikk og migrasjon og asyl, fremmes våre interesser best gjennom å samarbeide med andre land i Europa» (s. 87). Men partiet har i dette programmet, som tidligere nevnt, fjernet prinsippet om at Norge bør bli medlem av EU, og erstattet dette med følgende formulering: «Arbeiderpartiet er tilhenger av et sterkt politisk samarbeid i Europa. Ved to tidligere folkeavstemninger har vi derfor anbefalt å si ja til norsk medlemskap. Samtidig er det hos oss rom for ulike syn i EU-spørsmålet. Dersom et medlemskapsspørsmål skulle bli aktuelt skal det være gjenstand for ny landsmøtebehandling i Arbeiderpartiet» (s. 87). I partiets aktive politikk overfor EU fremheves det spesielt at Norge tydelig må markere at en «koordinert lønnsdannelse med brede tariffavtaler» er grunnlaget for et velfungerende arbeidsmarked i Norge. Dette bør også ligge til grunn for samarbeidet med EU.

Arbeiderpartiet forsvarer EØS-avtalen, og sier at «Gjennom mer enn 20 år har EØS-avtalen vært en god plattform og sikret våre brede økonomiske interesser i samarbeidet med EU. Dette har vært en god periode for norsk nærings- og arbeidsliv. [...] EØS-

samarbeidet og den store arbeidsinnvandringen til Norge har imidlertid også bidratt til flere utfordringer for arbeidslivet, som det krever kraftfulle politiske tiltak for å motvirke» (s. 87). Det sies ikke eksplisitt, men Arbeiderpartiet fremstår som en garantist for EØS-avtalen.

Arbeiderpartiet vil også styrke det nordiske samarbeidet i Europa, «og ta flere felles nordiske globale initiativ», «Bidra aktivt til inkluderende vekst i Europa, og arbeide for å styrke det europeiske samarbeidet» og «Stå tydelig opp for verdiene av et åpent, samarbeidende og nært sammenknyttet Europa i en tid der nasjonalisme, proteksjonisme og fremmedhat er på fremmarsj» (s. 88). Ap vil også utnyttet handlingsrommet i EØS-avtalen maksimalt gjennom tidlig medvirkning i beslutningsprosessene og «ved å gjennomføre politiske tiltak for et seriøst og organisert arbeidsliv».

Venstres programforslag 2017-2021

Under overskriften «Mer rettferdig internasjonal handel» skriver Venstre at partiet vil ha en friere handel og en åpnere økonomi. Tilgangen til markeder, lokalt og globalt, er viktig både for et rikt land som Norge, og for fattige land som gjennom markedsadgang kan utvikle et bærekraftig og lønnsomt næringsliv. Partiet er spesifikt opptatt av det vi tidligere i dette notatet har sett på som negativ integrasjon, i form av å fjerne handelsbarrierer, handelsvridende subsidier og andre mekanismer som favoriserer rike land. «Norsk handelspolitikk må ha to formål på kort og lang sikt. Sikre konkurransedyktig markedsadgang for norske produkter og tjenester, og øke konkurransekraften for produkter og tjenester som bidrar til bærekraftig utvikling og realisering av klimamålene i Paris-avtalen» (s. 192).

Venstre er på ingen måte alene om å referere til klimapolitiske målsetninger i sin handelspolitikk, men er det mest konsekvente partiet på dette området. Venstre kombinerer også denne tankegangen med et sterkt engasjement for fattige land og for rammebetingelsene for norsk næringsliv, og legger til at multilateralt samarbeid – gjerne innenfor FN-systemet – er den beste måten å oppnå disse målene på. «Norge er en liten aktør internasjonalt, som har stor interesse av å sikre felles spilleregler og forutsigbarhet på handelsområdet» (s. 192). Venstre støtter TISA-avtalen, så fremt den ikke svekker det politiske handlingsrommet knyttet til kontroll og styring med offentlige tjenester og velferdstilbud. Partiet nevner ikke TTIP-avtalen i sitt program, eller de sterke økonomiske bindinger Norge har til USA.

Venstre ser positivt på EØS-avtalen og EFTA-konvensjonen, som gjør at Norge er med i et felles europeisk arbeidsmarked. Men partiet ønsker samtidig å gjøre det lettere for arbeidssøkere fra land utenom EU å få arbeidstillatelse i Norge. I det globale bildet sier Venstre at «FN er vår viktigste arena i de store internasjonale spørsmål. NATO-medlemskapet er vår sikkerhetsgaranti. EU vår viktigste partner når det gjelder handel og europeisk politikk» (s. 183). Samtidig vil partiet arbeide for en åpen verdensøkonomi og et tettere nordisk samarbeid, og «styrke samarbeidet med EU» (s. 184): «De politiske skillelinjene i Europa går ikke bare mellom høyre- og venstresiden. Det er også tydelige konflikter mellom krefter som ønsker mer internasjonalt samarbeid og krefter som ønsker en mer isolasjonistisk politikk. Venstre er grunnleggende positiv til internasjonalt samarbeid». Dette gjelder også EU, som Venstres partiprogram fremstiller på en meget positiv måte på side 184 i sitt program, selv om det også trekkes frem at dette samarbeidet lider av mangelen på demokratisk legitimitet.

I dette forslaget til partiprogram tar Venstre et langt steg i retning av å se på et fullt medlemskap i EU som det eneste alternativet til dagens EØS-avtale. Partiet støtter EØS-avtalen, siden denne gir Norge adgang til EUs indre marked og de fire friheter, men sier samtidig at det er en demokratisk utfordring at ikke norske politikere har mulighet til å delta i de formelle politiske beslutningsprosessene i EU. Selv om dagens tilknytningsform har gjort det mulig «å føre en egen politikk på viktige områder» (s. 184). Det gis imidlertid ikke mange eksempler på hvilke områder det her er snakk om.

Komiteen som har utarbeidet dette programforslaget har endt på to alternative tekster for partiets fremtidige forhold til EU. Alternativ A sier at «Venstre vil ha et sterkere og mer handlekraftig EU, og beklager sterkt at Storbritannia forlater unionen. Norge bør ta en sterkere rolle for å bidra til at Europasamarbeidet i Europa styrkes, ikke minst gjennom å ta en aktiv rolle i hvordan vi i fellesskap håndterer migrasjonsutfordringene. Venstre er altså positiv til at Norges tilknytning til EU styrkes gjennom fullverdig medlemskap med stemmerett og politisk innflytelse. Vi har imidlertid svært stor respekt for demokratiet. Et norsk EU-medlemskap kan bare avgjøres av Stortinget etter en ny folkeavstemning, og Venstres stortingsrepresentanter vil følge utfallet fra folkeavstemningen uansett». Alternativ B sier at «Venstre er positive til EU som arena for økonomisk og politisk samarbeid i Europa. Venstre vil føre en aktiv europapolitikk og styrke samarbeidet med EU, spesielt innenfor miljø, klima, forskning og menneskerettigheter. Et eventuelt norsk EU-medlemskap kan bare

avgjøres av Stortinget etter en ny folkeavstemning. Venstres stortingsrepresentanter vil følge utfallet fra folkeavstemningen» (s. 185).

Kristelig Folkepartis programforslag 2017-2021

Under overskriften «Innvandring» skriver Kristelig Folkeparti at de ser det «som en grunnleggende verdi at mennesker har frihet til å bevege seg så fritt som mulig» (s. 53) og støtter blant annet prinsippet om fri bevegelse i EØS-avtalen. Under tittelen «Samfunnssikkerhet og beredskap» tar partiet også til orde for å «videreutvikle det internasjonale samarbeidet om samfunnssikkerhet og beredskap innenfor rammen av NATO, EU og FN» (S. 69). Den generelle handelspolitikken er forankret i at «økt og rettferdig handel er en av de viktigste faktorene for å skape økonomisk utvikling i fattige land». KrF mener derfor at «Norge skal kjempe for økt handel på de fattiges premisser» (s. 145).

KrF vil fortsette å prioritere handel innenfor rammene av WTO, som den beste arenaen å utforme nye avaler på, «ettersom denne plattformen i større grad greier å balansere maktforholdet mellom fattige og rike land». [...] «I påvente av en ny avtale i WTO, bør Norge gå foran gjennom å gi flere fattige land tollfritak og stimulere til økt import fra fattige land» (s. 145). Samtidig vil partiet arbeide mot dumping av norske landbruksvarer i fattige land, og gi de fattigste landene tilgang til rike lands markeder – men ikke uten at det gis bedre mulighet til å beskytte egne markeder dersom det er behov for det.

KrF mener det multilaterale handelssystemet gjennom WTO må være «hjørnesteinen i global handelspolitikk», og at det er «spesielt viktig for små og mellomstore handelsnasjoner at WTO styrker sin rolle som hovedarena for utvikling av kjørerregler for internasjonal handel, både for varer og tjenester. KrF vil derfor prioritere disse handelsforhandlingene. I handelen med land utenfor Europa er også EFTAs tredjelandsavtaler viktige, særlig for å sikre markedsadgang for norsk fisk og sjømat. I alle handelsavtaler er det viktig at Norges forpliktelser i henhold til Menneskerettighetskonvensjonen overholdes» (s. 156). Dette menneskerettighetsperspektivet vektlegges i mer eller mindre grad av alle de politiske partiene, men KrF er spesielt opptatt av dette.

Når det gjelder TTIP-avtalen nevner KrF denne spesielt i sitt program, og vil ta stilling til en eventuell avtale når det foreligger et forhandlingsresultat. Det samme gjelder TISA-avtalen. I begge tilfeller stiller KrF seg positivt til avtalene, fordi de gir norske bedrifter bedre

markedsadgang i de aktuelle landene. Men samtidig må de handelspolitiske interessene veies opp mot Norges nasjonale handlingsrom når det gjelder utfordringer for landbruket og mulighetene for å regulere blant annet helse- og miljøstandarder og viktige velferdstjenester. «Når det gjelder TISA-avtalen som Norge deltar i forhandlinger om, er det viktig for KrF at vår egen norske velferdsmodell, eller våre egne demokratiske organer, ikke blir undergravet eller begrenset på en måte som kommer store, multinasjonale selskaper til gode på bekostning av fellesskapet» (s. 156).

KrF kategoriserer sin europapolitikk under tittelen «Norske interesser og regionalt samarbeid» (s. 154), og skriver at partiets kristendemokratiske ideologi vektlegger behovet for forpliktende internasjonalt samarbeid på områder hvor det ikke er hensiktsmessig at stater løser sine utfordringer alene. KrF mener at Norges nåværende tilknytningsform til EU fremdeles er den beste løsningen, og at EØS-avtalen sikrer Norge adgang til EUs indre marked og tilgang på samarbeid innenfor blant annet utdanning og forskning. «Samtidig slipper vi å miste nasjonal handlefrihet på en del områder som ville omfattes av medlemskap i EU, som EUs tollunion og felles landbruks- og fiskeripolitikk, som særlig ville være utfordrende for vår distrikts- og næringspolitikk» (s. 155). Samtidig ser partiet de demokratiske utfordringene EØS-avtalen reiser, siden beslutninger tas i EU og gjøres gjeldende for EØS-området uten at Norge har mulighet til å delta i de politiske prosessene.

«KrF er ikke villige til å sette norsk næringslivs interesser på spill ved å si nei til EØS. Det er en illusjon å tro at vi kan få til en bilateral handelsavtale som gir muligheter for tilgang til det europeiske markedet. KrF mener likevel Norge må utnytte de mulighetene vi har til å delta mer aktivt for å begrense disse utfordringene. Reservasjonsretten i EØS må i større grad kunne benyttes i særlige viktige spørsmål» (s. 155). Selv om det ligger utenfor mandatet for dette notatet, bør det nevnes at Kristelig Folkeparti også ser EU-samarbeidet i et bredere perspektiv. For eksempel når det gjelder forholdet mellom EU og NATO: «Som medlem av NATO og ikke-medlem av EU, må Norge aktivt forsøke å bygge bro mellom disse institusjonene og unngå at viktige debatter om europeisk sikkerhetspolitikk foregår i fora der Norge ikke er tilstede. Vi bør så langt det er mulig tilstrebe at Europa står sammen i hvordan vi møter felles sikkerhetspolitiske utfordringer, gjennom blant annet samarbeid i Europarådet og OSSE» (s. 155). Hovedmålet for KrF er likevel å styrke Nordisk råd som et koordineringsforum og som utenrikspolitisk aktør, beholde dagens tilknytningsformer til EU, «og ikke søke om medlemskap» (s. 155). Dersom stortingsflertallet søker om EU-

medlemskap, mener KrF likevel at det skal holdes en folkeavstemning når forhandlingene er avsluttet, og da vil partiet respektere flertallets avgjørelse.

Miljøpartiet De Grønnes programforslag 2017-2021

«De Grønne vil jobbe for handelsavtaler som fremmer en ambisiøs miljøpolitikk, anstendige arbeiderrettigheter, økt folkestyre og bedre dyrevelferd, og som sikrer norsk landbruk for fremtiden» (s. 28). De vil også at Norges forhandlingsmandat skal vedtas i Stortinget i forkant av forhandlinger om større handelsavtaler, og arbeide for større åpenhet i handelsforhandlinger slik at det kan være en mest mulig opplyst demokratisk debatt rundt disse.

MDG er positive til WTO, og vil «Jobbe for at WTO og handelsavtaler gir utviklingsland rett til å beskytte miljø og biologisk mangfold, egen næringsutvikling, samt menneskerettighetene, retten til fagorganisering og urfolks rettigheter» (s. 76). Slike verdimeslige føringer vil MDG også legge på samarbeidet med EU, hvor de vil at Norge skal føre en like offensiv politikk for energisparing som EU, og sikre at Norges energiresurser støtter Europas satsing på fornybar energi og støtte flere sjøkabler til Storbritannia og kontinentet.

Under tittelen «Europapolitikk» skriver MDG at «De Grønne vil føre en aktiv europapolitikk og vil utvikle vårt samarbeid med EU» (s. 79). De understreker den viktige betydningen EU har hatt for fred i Europa, og ikke minst som «den fremste foregangsregionen for klimapolitikk i verden». Men samtidig er MDG bekymret for det demokratiske underskuddet i EU og britenes ønske om å forlate samarbeidet. Ifølge MDG viser Brexit at den folkelige tilliten til EU er på et historisk lavmål, og at det er et resultat av blant annet større økonomiske forskjeller, frykt for konsekvensene av økt innvandring og demokratisk underskudd. Likevel vil MDG, sammen med sine europeiske søsterpartier, «arbeide for reformer i EU-systemet og i EØS-avtalen, men mer innsyn, mer demokrati, bedre ivaretagelse av klima- og miljøhensyn og mer deltakelse som mål» (S. 79).

På det arbeidspolitiske området vil MDG også utrede muligheten for at statsborgere fra land utenfor EU, skal sikres samme vilkår som EU-borgere når det gjelder midlertidig arbeidstillatelse i Norge.

Fremskrittspartiets programforslag 2017-2021

På den motsatte siden av Høyre og Arbeiderpartiets internasjonalt-liberale grunnsyn på norsk handelspolitikk, som vil bygge det internasjonale handelssamarbeidet på multilaterale avtaler, finner vi det nasjonalkonservative synet til Fremskrittspartiet, Sosialistisk Venstreparti, Senterpartiet og Rødt, som vil basere norsk handelspolitikk på bilaterale avtaler utfra nasjonale interesser. Fremskrittspartiet skiller seg likevel ut blant disse fire partiene ved at det i programmet tas utgangspunkt i at markedsøkonomi er en forutsetning for et fungerende demokratisk samfunn. Som en følge av dette sier FrP også at internasjonal handel har bidratt til å løfte millioner av mennesker ut av fattigdom, og at internasjonal handel er et grunnleggende virkemiddel for å sikre en stabil verden. «Forbrukerne nyter i dag godt av konkurranse på tvers av landegrensene. Det er behov for en ytterligere liberalisering av handelsregler, og vi vil arbeide for en friest mulig verdenshandel» (s. 7).

Fremskrittspartiet vil arbeide for mer frihandel, sikre fattige lands markedsadgang til Norge og at resterende tollbarrierer reduseres/fjernes, intensivere arbeidet for å få på plass flere bilaterale avtaler og frihandelsavtaler og bygge ned tollbarrierer, «men det må være basert på at andre land samtidig reduserer sine tollbarrierer» (s. 8). Fremskrittspartiet vil «at norske tollsatser og beskyttelsesregimer fjernes over tid, fremforhandle bilaterale frihandelsavtaler», og «at det skal være nulltoll for samtlige mindre utviklede land (MUL-land) samt redusere tollsatsene for U-land» (s. 9). Dessuten mener Fremskrittspartiet at globaliseringen medfører konkurranse om å tilby de beste rammebetingelsene for bedriftene. «Norge må derfor tilpasse og senke sitt skattetrykk for å kunne tiltrekke seg lønnsomme bedrifter og internasjonal kompetanse» (s. 12).

I utkastet til nytt partiprogram er likevel ikke Fremskrittspartiet noen forsvarer av multilaterale handelsavtaler, slik Arbeiderpartiet og Høyre er, men argumenterer i stedet for at Norge bør inngå bilaterale avtaler med utgangspunkt i nasjonale interesser. «Forholdene til andre land må bygge på prinsippene om likeverd og frihandel. [...] Norge bør derfor snarest bygge ned handelsbarrierene mot utlandet» (s. 35). «Åpenhet, frivillighet og fri bevegelse av kapital, virksomhet og mennesker på global basis er viktige verdier. Vi ser positive utviklingstrekk innenfor regionale områder», står det i programmet (s. 36). Samtidig står det at FrP er imot norsk medlemskap i EU, fordi «Man har beveget seg bort fra de opprinnelige tankene, og beveget seg mot et overnasjonalt byråkrati i Brussel som legger hindringer i veien for folk flest» (s. 36). Derfor vil FrP også «arbeide for å forbedre EØS-

avtalen med sikte på å sikre norske interesser. Avtalen må på enkelte områder tolkes strengere og om nødvendig reforhandles. Spesielt gjelder dette på områder knyttet til eksport av/tilgang til norske velferdsytelser» (s. 36).

Sosialistisk Venstrepartis programforslag 2017-2021

SV er spesielt opptatt av at det partiet kaller «gode og rettferdige handelsavtaler er særlig viktige for små land». Men samtidig er SV veldig skeptiske til dagens internasjonale handelsregimer, og nye internasjonale handelsavtaler som ser ut til å utvikle seg. De mener disse er drevet frem av interessene til store konsern og rike land. SVs mål er et rettferdig handelssystem, «hvor alle land sikres styringsrett og politisk handlefrihet til å beskytte arbeidsliv, urbefolkning, offentlige tjenester, miljø og naturressurser» (s. 13).

SV går derfor imot å utvide WTO-forhandlingene til nye områder, og vil stoppe det de ser på som en forsøk på å bruke bilaterale og plurilaterale handelsavtaler for å presse gjennom privatisering og liberalisering. TISA-avtalen nevnes her spesielt: «SV vil gå mot TISA-avtalen, som legger press på offentlige tjenester både i Norge og andre land, og som hindrer demokratisk selvbestemmelse» (s. 14).

Det kan i utgangspunktet se ut som om SV er på linje med Venstre, KrF og MDG når det gjelder å bruke multilaterale avtaler som WTO til å skape en (ut fra deres syn) mer rettferdig verden. Men partiet er samtidig mot slike avtaler, og i tillegg skeptisk til bilaterale avtaler, selv om de påpeker at «internasjonale avtaler om miljø og rettigheter i arbeidslivet går foran WTO-regelverket» (s. 14). Den viktigste begrunnelsen for motstanden mot internasjonale avtaler er at de svekker demokratiet. Derfor sier de også at «Norges posisjoner i forhandlinger om handelsavtaler må være offentlige» (s. 14).

Samtidig vil SV at Norge skal føre en internasjonal kamp mot skatteunndragelser og økonomisk kriminalitet, for en bedre klimapolitikk og internasjonale avtaler som sikrer en bedre miljøpolitikk. De sier også at internasjonale organisasjoner som FN og WTO må være demokratiske og åpne, og de vil demokratisere Verdensbanken og IMF: «Vi vil endre på måten stemmer fordeles på, for å gi fattige land økt innflytelse» (s. 45). SV mener også at Norge må stå i front for å fremme et internasjonalt samarbeid som bedre håndterer den globale migrasjons- og flyktnings situasjonen, og som motvirker de grunnleggende årsakene til at folk blir drevet på flukt. De vil også at de europeiske landene går sammen om å sikre en rettferdig fordeling av flyktninger.

Samtidig er SV en klar motstander av norsk EU-medlemskap: «EU er ingen tradisjonell handelsavtale, men en overnasjonal union. EU-medlemskap innebærer felles landbrukspolitikk, felles fiskeripolitikk, felles handelspolitikk og felles valuta. SV mener Norge må bevare nasjonal selvråderett. EU-landene er våre nære naboland. SV ønsker derfor omfattende samarbeid med EU» (s. 14). Foruten å gå mot norsk medlemskap i EU, vil SV ha en offentlig evaluering av Schengen-avtalens konsekvenser. De ser også på EØS-avtalen som udemokratisk, siden Norge «overtar direktiver fra EU uten at vi har innflytelse over dem, og avtalen gir mindre handlingsrom for å regulere markedene. SV arbeider derfor for å få erstattet EØS-avtalen med en handelsavtale, som er omfattende nok til å sikre norsk markedsadgang til Europa, og samtidig sikrer norsk selvråderett» (s. 14).

Så lenge EØS-avtalen består, vil SV at norske myndigheter bruker reservasjonsretten, «mot direktiver som svekker faglige rettigheter, den norske velferdsmodellen og vår helsepolitiske, forbrukerpolitiske og miljøpolitiske handlefrihet» (s. 18). Særlig viktig er det for partiet å hindre at EU-domstolens kjennelser om avregulering av arbeidsmarkedet får effekt i Norge (uten at det gis noen eksempler på hvor dette har skjedd). SV vil «arbeide for å erstatte EØS-avtalen med en ny handels- og samarbeidsavtale», og «bedre fattige lands tilgang til norske markeder og vri norsk matimport bort fra EU og over til land i sør» (s. 14).

SV vil føre en ny handelspolitikk: «Mer frihet for markedet kan ikke lenger være alle tings mål, arbeid til alle og lavere ulikhet må gå foran. Norge har nå muligheten til å forhandle fram en bedre avtale med EU enn dagens EØS, og si nei til avtaler som pålegger oss mer markedsliberalisme» (s. 8).

Senterpartiets programforslag 2017-2021

Senterpartiet vil ha en handelspolitikk som «tar utgangspunkt i vårt medlemskap i WTO». Samtidig sier de at «handels- og investeringsavtaler ikke må begrense det nasjonale og lokale folkestyret, inkludert råderetten over naturressursene. Senterpartiet går derfor mot norsk tilknytning til TTIP- og TISA-avtalen» (s. 85). De vil også avvise internasjonale investerings-avtaler med investor/stat-tvisteløsningsmekanismer, og sikre at Norge arbeider for et nytt WTO-mandat basert på prinsippet om alle lands rett og plikt til egen matproduksjon. Dessuten vil partiet øke importen fra de minst utviklede landene (MUL) på bekostning av importen fra andre industrialiserte land.

Det viktigste for Senterpartiet er importvernet for jordbruksvarer. Dette er avgjørende for å ha et norsk jordbruksvaremarked i et land med høyt lønns- og kostnadsnivå og utfordrende topografi og klima. «Det kan derfor ikke inngås nye handelsavtaler som svekker importvernet og rammevilkårene for den nasjonale landbruksproduksjonen. Innenfor dagens WTO-avtale må vi utnytte det handlingsrommet som sier at høyeste vernetoll, prosent- eller kronetoll, skal brukes til enhver tid» (s. 24). Kjernen i Senterpartiets utenrikspolitikk ligger i «internasjonalt og regionalt samarbeid mellom suverene, demokratiske nasjonalstater. En slik verdensorden forutsetter også et sterkt FN for å løse globale utfordringer. Senterpartiet vil at verdensorganisasjonen FN får mulighet til å legge premissene for internasjonal politikk i større grad enn i dag. Organisasjonen må ha høy legitimitet». Mens partiet i sin europapolitikk sier at «I et Europa hvor regionene igjen trer tydelig fram, gir dette nye muligheter for nordisk samarbeid. Senterpartiet er tilhenger av et sterkere nordisk samarbeid knyttet til våre felles interesser og med respekt for de enkelte landenes selvstendighet» (s. 84).

Senterpartiet er skeptisk til internasjonale organisasjoner, konvensjoner og regimer: «I sum er Norge i dag forpliktet av et stort antall internasjonale konvensjoner. Det kan være grunn til å problematisere at disse totalt sett reduserer det politiske handlingsrommet i Norge, også når avtalene har et innhold vi støtter. Det er viktig at Norge har et selvstendig syn på tolkning og anvendelse av internasjonale traktater» (s. 84). Samtidig vil Senterpartiet «Arbeide for tettere samarbeid med Storbritannia i EU- og EØS-spørsmål. Norge må åpne for britisk medlemskap i EFTA» (s. 87).

Senterpartiet har et utelukkende negativt syn på EU og EØS. Det nevnes ingen positive sider ved disse samarbeidsavtalene. EU går etter Senterpartiets mening en uviss fremtid i møte, «og nasjonalstatene løftes stadig oftere fram som alternativ til fjernstyring fra Brussel. Den britiske folkeavstemningen om EU-medlemskapet har skapt en helt ny dynamikk i Europa, og kommer trolig til å skape et nytt mulighetsrom for alternativer til EUs mål om en stadig tettere union. Norge må offensivt utnytte de mulighetene som den nye situasjonen skaper. Om dette blir mulig, bør Norge aktivt samarbeide med Storbritannia om å skape en alternativ tilknytning til EU der både markedsadgang og nasjonal selvråderett sikres» (s. 86).

«Senterpartiet mener at Norge må ha en restriktiv holdning til avståelse av suverenitet over viktige samfunnsoppgaver gjennom EØS-avtalen. Samtidig er medlemskap i

EU enda mer vidtrekkende enn EØS, blant annet når det gjelder landbruks-, fiskeri-, finans-, utenriks- og forsvarspolitik. Medlemskap i EU vil virke negativt på alle disse politikkområdene», og partiet vil av den grunn være «garantist mot norsk EU-medlemskap og mot alle forsøkt på å fremme en norsk søknad om EU-medlemskap» (s. 86). Dessuten vil Senterpartiet erstatte EØS-avtalen med handels- og samarbeidsavtaler med EU, redusere den norske EØS-kontingenten, frikoble norske bidrag til økonomisk og sosial utjevning i Europa fra EØS-avtalen og utforme disse på grunnlag av nasjonale prioriteringer, bruke reservasjonsretten i EØS-avtalen aktivt og avvise regelverk som ikke er EØS-relevant.

Rødts programforslag 2017-2021

Rødt og Senterpartiet står svært nær hverandre i synet på internasjonale handelsavtaler, særlig når det gjelder EU og EØS. Men Rødt er det eneste politiske partiet som aktivt ønsker å si opp WTO-avtalen. Rødt vil hindre at handelsavtaler som WTO «brukes som brekkstang for privatisering og markedsstyring av offentlig sektor, derfor må WTO-avtalen sies opp» (s. 77). Det samme gjelder EØS-avtalen, og TTIP- og TISA-avtalene. «EØS-avtalen binder oss til EUs markedsliberale politikk, men også den påtroppende (og hemmelige) handelsavtalen «TTIP» mellom USA og EU. Rødt er imot TTIP». Dessuten krever partiet at Norge trekker seg ut av forhandlinger om TISA-avtalen, fordi avtalens mål – ifølge dem – er «ubegrenset global handel av tjenester, der multinasjonale selskaper vil beskyttes mot lover og regler som hindrer dem å tjene penger på handel av tjenester» (s. 77).

Rødt vil ikke at Norge inngår flere bilaterale handelsavtaler uten at lav- og mellom-inntektslands interesser blir ivaretatt. Norge må være en sterk pådriver for at multilateral handelspolitikk gir utviklingsland reelle påvirkningsmuligheter.

Rødt ser på EØS-avtalen som en ensidig avtale, som tvinger Norge til å innføre direktiver EU vedtar, selv om Norge ikke er medlem av EU. «Vi kan si nei til direktiver, men den politiske viljen til å motsette seg Brussel og EU er ikke til stede blant dagens politikere på Stortinget». «Britene stemte for utmelding av EU i folkeavstemningen i juni 2016. Flere andre land har allerede varslet nye folkeavstemninger om deres EU-medlemskap. Jo flere land som varsler at de vil forlate EU, jo sterkere vil presset på Norges tilknytning til EU være, gjennom EØS-avtalen». «Rødt krever folkeavstemning om EØS-avtalen, da folket aldri tidligere har hatt mulighet til å stemme JA eller NEI». Rødt vil «Si opp EØS-avtalen og erstatte den med en balansert handelsavtale som sikrer nasjonal kontroll» (s. 77).

DEL III

Konsekvenser av de handelspolitiske regimene

Multilaterale eller bilaterale handelsregimer?

I hele etterkrigstiden har de to statsbærende partiene i norsk politikk, Høyre og Arbeiderpartiet, vært de fremste støttespillerne for et internasjonalt handelssamarbeid gjennom multilaterale organisasjoner, konvensjoner, avtaler og regimer med utgangspunkt i det systemet som USA og deres allierte etablerte etter andre verdenskrig. Men, som vi tidligere har sett, har det generelt vært liten grad av konflikt rundt norsk handelspolitikk, bortsett fra når det gjelder spørsmålet om norsk medlemskap i EF i 1972 og EU i 1994. Det har vært uenighet om deler av forsvars- og sikkerhetspolitikken, om bistandspolitikken og innvandringsspørsmål, men tilknytningen til og respekten for det internasjonale handelsregimet med FNs forskjellige organisasjoner, WTO, Verdensbanken, Det internasjonale pengefondet (IMF) og regionale handelssamarbeid som EFTA, EU og EØS, har stort sett hatt bred støtte blant de politiske partiene, bortsett for partiene lengst til venstre.

EU-motstanden har riktignok vært sterk hos alle partiene bortsett fra Høyre og Arbeiderpartiet, men gjennom EØS-avtalen har dette politisk vanskelige spørsmålet vært løst administrativt. Som den omfattende utredningen om Norges avtaler med EU fra 2012 viser, er EØS-avtalen en ren forvaltningsavtale som sammen med de to folkeavstemningene har løftet EU-spørsmålet ut av norsk politisk debatt, samtidig som norske bedrifter, organisasjoner og institusjoner, arbeidstagere og vi alle som konsumenter, har fått muligheten til å ta del i EUs indre marked med dets fire friheter (NOU 2012:2).

Blant argumentene som har vært brukt av motstanderne av norsk medlemskap i EU – og for enkelte av hele EU som idé, er at dette samarbeidet mellom 28 europeiske stater er udemokratisk, det fratrukker medlemsstatene selvråderetten og er en juridisk og byråkratisk erstatning for folkestyre. Etter Brexit-avstemningen i juni 2016, har disse holdningene økt i styrke og spredt seg til stadig flere land i Europa, og til flere partier og politiske grupperinger. Blant de norske partiene er det likevel bare Venstre, Senterpartiet og Rødt som konkret nevner Storbritannia i sine programforslag. Venstre beklager sterkt at Storbritannia forlater EU, mens Senterpartiet og Rødt ser det som veldig positivt og et uttrykk for at folk flest i Europa ønsker et nasjonalt alternativ til EUs overnasjonalitet. Begge partiene er sikre på at Brexit er uttrykk for en generell folkelig motstand i Europa mot Brussel, og Senterpartiet mener dette bør brukes strategisk fra norsk side, gjennom at Storbritannia blir medlem av EFTA slik at Norge kan forhandle seg frem til en bedre avtale med EU.

Hva denne avtalen eventuelt skal gi Norge, og hva som eventuelt kan gjøre den bedre enn EØS-avtalen for det EØS-avtalen er til for – adgang til EUs indre marked på like vilkår – sies det ikke noe om. Som for FrP, SV og MDG, er det bare snakk om at det kan bli bedre enn det er. Ingen av disse partiene har noe klart alternativ til dagens EØS-avtale annet enn at en reforhandling og/eller bilaterale handelsavtaler og andre samarbeidsavtaler vil gi noe bedre. Bortsett da fra den frie arbeidsinnvandringen (den ene av de fire frihetene), som FrP er motstander av fordi den fører til det partiet kaller trygdeeksport, og SV, Sp og Rødt er motstandere av fordi den fører til det de kaller sosial dumping.

Det stiller seg litt annerledes med synet på WTO, som kun Rødt eksplisitt vil ut av fordi det er en organisasjon for markedsliberalisme og økonomisk og sosial undertrykkelse samt utnyttelse av, og urettferdige handelsbetingelser for, fattige land. Her støttes de riktignok av Sp, SV og MDG, men ingen av disse tre partiene sier at de aktivt vil forlate WTO; Sp og SV vil bare ikke utvide WTO-samarbeidet og setter klare begrensninger på dets videre utvikling, mens MDG ser muligheter i en reform av selve grunnlaget.

KrF, Venstre, Høyre og Ap er også opptatt av økonomisk utvikling og fattigdomsbekjempelse, men disse partiene ser ikke det internasjonale systemet av multilaterale avtaler som en årsak til den økonomiske skjevfordelingen i verden. Det gjør heller ikke FrP, som vil at handelspolitiske spørsmål løses i bilaterale handelsavtaler mellom selvstendige stater utfra nasjonale interesser. Derved ender vi som i figur 9 med tre handelspolitiske regimer basert på partienes holdning til multi- versus bilaterale avtaler som EØS og WTO.

FIGUR 9 ER PARTIENE POSITIVE TIL MULTILATERALE HANDELSAVTALER SOM WTO OG EØS?

		EØS	
		Nei	Ja
WTO	Ja	Miljøpartiet de Grønne	Høyre, Arbeiderpartiet, Venstre og Kristelig Folkeparti
	Nei	Senterpartiet Sosialistisk Venstreparti Fremskrittspartiet Rødt	

Kilde: Forslag til partiprogram 2017-2021.

Hva innebærer de forskjellige regimene?

Selv om det har vært en grunnleggende enighet om de store linjene i norsk handelspolitikk, finnes det en klar interessekonflikt mellom det som kalles *offensive* og *defensive* interesser. Det vil si mellom konkurransebaserte eksportnæringer, som ønsker en liberal handelspolitikk for å kunne slippe til i andre lands markeder uten negative handelshindringer, og næringer som frykter konkurranse og vil ha beskyttelse gjennom nasjonalstatlig proteksjonisme (Melchior og Sverdrup 2015).

Dette er ikke noe spesielt for Norge, men i Norge kommer denne konflikten veldig tydelig til syne mellom en eksportrettet og markedsorientert sjømatnæring, og en nasjonalt avgrenset og subsidiert jordbruksnæring med tilhørende næringsmiddelindustri. Den viktigste grunnen til dette er at norsk jordbruk er avhengig av importvern for å overleve med de lønns- og arbeidsvilkårene norske bønder har i dag, og fordi Norge på andre områder allerede er et åpent land med svært lave eller ingen tollsatser. Hele 96 prosent av industrivarene innføres i dag tollfritt til Norge, mens tilsvarende tall for EU og USA er 60 og 45 prosent. På landbruksvarer er det mer likt, ved at Norge innfører 44 prosent av importen tollfritt, mens tallene for EU og USA er 47 og 43 prosent (Tuft 2015). Mellom EU og USA er tollsatsene på under 3 prosent i gjennomsnitt, men det er store variasjoner mellom varegrupper, der spesielt matvarer har høye tollsatser.

Ingen eller lave tollsatser på varer og tjenester betyr ikke at disse ikke må fortolles når de eksporteres eller importeres mellom Norge og andre land, eller mellom EU og USA. Men da er det som oftest snakk om at det skal betales moms eller merverdiavgift på en vare eller tjeneste, tilsvarende «sales tax» i USA. I Norge kalles dette fortolling selv om det ikke har noe med toll å gjøre, men interne skatter og avgifter. Dessuten kreves det tollklarering i forbindelse med importregler, lisenser og regler for opphavsidentifikasjon etc., som TTIP-forhandlingene også er ment å skulle endre siden forskjellige former for tollklarering og regler knyttet til dette, fører til økt tidsbruk og kostnader ved handel med varer og tjenester over landegrensene.

Men toll og avgifter er ikke de eneste handelshindringene som kan brukes for å beskytte et lands næringsliv. Det finnes også en rekke tekniske barrierer for handel (*technical barriers to trade*) (TBT) eller ikke-tariffbarrierer (*non-tariff barriers*) (NTB), som ikke nødvendigvis trenger å ha sitt opphav i forhold knyttet til selve grensehandelen, men forskjeller i reguleringer og standarder i de enkelte landene. Det er slike handelshindringer

som forsøkes fjernet i multilaterale handelsavtaler som WTO og EØS, og ikke minst i den planlagte TTIP-avtalen.

Et eksempel fra TTIP-forhandlingene er at ved salg av næringsmidler kan det være behov for sunnhetssertifikater knyttet til det som kalles sanitære og fytosanitære restriksjoner (SPS), og på dette området er praksis og tankesett svært forskjellig i EU og USA. Mens de europeiske landene følger et «føre-var»-prinsipp, har de amerikanske forhandlerne krevd at dersom slike restriksjoner skal innføres må de være basert på vitenskapelige undersøkelser og argumentasjon, og utvikles i tråd med WTOs avtaler på dette området (*WTO Agreement on Technical Barriers to Trade* og *WTOs Agreement on the Application of Sanitary and Phytosanitary Measures*).

Slike verdensomspennende standardiseringer av tekniske reguleringer er forsøkt etablert i WTO-systemet flere ganger, men har sjeldent ført frem fordi det er for store interesseforskjeller mellom WTOs 164 medlemsstater. Dette er en av grunnene til at multilaterale regionale handelsavtaler og såkalte mega-regionale handels- og investeringsavtaler som TTIP, har vokst frem. Uansett hvilken form disse får, er de svært viktige for norske bedrifter som eksporterer varer og tjenester som lar seg stoppe av tekniske og ikke-tariffbarrierer i andre land.

I en intervjuundersøkelse blant 20 norske bedrifter om TTIP og andre internasjonale handelsavtaler gjennomført i 2016, etterlyste flere av dem multilaterale avtaler i WTO-systemet på disse områdene, selv om de i dag primært eksporterer til EU og USA. Grunnen til dette var, for det første, usikkerheten rundt TTIP-avtalen og hvordan denne eventuelt vil forholde seg til tredjeland dersom den blir en realitet; for det andre, at flere av dem også eksporterer til andre deler av verden, eller ser dette som potensielle markeder i fremtiden (Grindheim 2016a).

Dette kan virke paradoksalt, siden EØS-avtalen allerede omfatter frihandel, et felles marked og store deler av EUs regulering og regelverk for en økonomisk union (kfr. figur 5 ovenfor). Men det skyldes, som vi tidligere har sett, at EØS-avtalen ikke inkluderer en tollunion med EU. Norge er ikke del av den overenskomsten EUs medlemsstater har gjort om opphevelse av tollgrensene seg imellom, og felles toll og avgifter ved innførsel av varer fra land utenfor EU.

Dersom TTIP-avtalen mellom EU og USA kommer i stand uten noen form for tilknytning for tredjeland som Norge, vil norske bedrifter kunne få dårligere eksportvilkår,

sterkere konkurranse, et mindre forutsigbart regelverk og svakere investeringsvern enn bedrifter i EU og USA. Det samme vil kunne skje overfor de europeiske landene dersom EØS-avtalen sies opp eller reforhandles på en måte som frikobler Norge fra EUs indre marked og de fire friheter.

Det politiske ordskiftet om handelspolitikken

Etter at et flertall av britene i folkeavstemningen i juni 2016 bestemte at de ville forlate EU, har flere av de politiske partiene i Norge tatt til orde for at dette også endrer rammebetingelsene for norsk handelspolitikk. Ikke minst fordi en fjerdedel av norsk eksport går til Storbritannia, og fordi flere britiske politikere på Brexit-siden har sagt at et medlemskap i EFTA vil kunne sikre britene tilgang til viktige handelsavtaler og legge grunnlaget for en mulig EØS-løsning for Storbritannia.

Dette er neppe realistisk, gitt de begrunnelsene som ble gitt av Brexit-tilhengerne for å forlate EU. Den viktigste av dem var å få kontroll over innvandringen som har fulgt med retten til fri bevegelse i EU, som er en av de fire grunnpilarene i hele logikken bak det indre marked og neppe forhandlingsbart selv for Storbritannia. I forkant av folkeavstemningen ble dessuten tidligere statsminister i Storbritannia, David Cameron, flere ganger spurt om EØS-medlemskap var en mulig løsning for britene dersom de kom til å forlate EU, men hver gang svarte han klart og tydelig nei: «We pay, but have no say: that's the reality of Norway's relationship with the EU» (Watt og Mason 2015).

Fra den norske regjeringens side har det heller ikke vært noe umiddelbart ønske om få Storbritannia med i EFTA, men her er det en splittelse mellom Høyre og Fremskrittspartiet. I august 2016 gjorde daværende europaminister Elisabeth Aspaker det klart at Høyre så med bekymring på et mulig britisk medlemskap i EFTA, mens FrP holdt døren på gløtt for britene. «Det er ikke gitt at det er positivt å slippe inn et stort land i en slik organisasjon. Det vil forrykke balansen, noe som nødvendigvis ikke er i Norges interesser», sa Aspaker til Klassekampen – og understrekte samtidig at Norge har vetorett i EFTA.

Foruten at dette fikk britisk presse til å melde at Norge vurderte å legge ned veto mot et mulig britisk medlemskap, gikk parlamentarisk leder og utenrikspolitisk talsperson Harald T. Nesvik i Fremskrittspartiet ut og sa at «Det er viktig for oss i Frp å si at Norge er åpne for dialog hvis britene konkluderer med at de ønsker medlemskap» . [...] Når det gjelder Efta så betyr størrelse mye. Det kan godt hende det er positivt for Norge hvis vi får noen titalls

millioner briter med oss i forhandlinger». Arbeiderpartiet var heller ikke så bekymret som Høyre, selv om Anniken Huitfeldt (Ap), som leder utenrikskomiteen på Stortinget, sa at «Først og fremst må Storbritannia avklare hva de ønsker, så kan vi ta stilling. Det er åpenbart at vi på en del områder har klare interessekonflikter med britene. Det gjelder for eksempel fisk, landbruk og arbeidstakerstandard [...] Når det gjelder handelsavtaler forhandlet fram gjennom Efta, har vi stilt krav om ILOs kjernekonvensjoner. Det er ikke britene videre interessert i. I landbruket er de interessert i mer liberalistisk politikk. Når det gjelder fisk har vi interesse av mest mulig fri tilgang, for fisk er enormt viktig for eksporten vår. Vi setter fisk foran veldig mye, men det er ikke et prioritert område for britene» (sitert i Skårderud 2016).

Storingsrepresentant for Fremskrittspartiet, Christian Tybring Gjedde, har også gått sterkt ut mot EØS-avtalen og sagt at «Det er vel og bra å få økonomisk vekst. Men det hjelper ikke å handle billig på butikken hvis du ikke har jobb. Den frie flyten av arbeidskraft har styrket globaliseringen, rettsliggjort politikken og svekket nasjonalstatens rolle. Det mener jeg er uheldig» (sitert i Rønning Birkelund 2016). Uttalelsen bryter med hovedprinsippene i grunnlaget for den moderne norske velferdsstaten, som nettopp er basert på en rettsliggjøring av politikken og en sterkere tilknytning til multilaterale handelsavtaler som EØS for å stå bedre rustet til å møte en globalisering som ikke minst et land med en så åpen økonomi som Norge har tjent godt på.

Dessuten er det ikke riktig at folk ikke har jobb lenger og at nasjonalstatens rolle er svekket på de årene Norge har vært en del av EØS. Dersom vi går tilbake til 1970 og ser på utviklingen frem til 2013, så ble antall offentlige årsverk nesten tredoblet i denne perioden: fra 250 000 til nærmere 700 000. Dette kan neppe kalles en svekkelse av nasjonalstaten. Dessuten økte antall årsverk i privat sektor med 20 000 mer, i alt 37 prosents vekst fra 1970 til 2013, mens befolkningsøkningen kun var på 32 prosent. Det ble altså skapt flere arbeidsplasser i privat og offentlig sektor enn veksten i befolkningen skulle tilsi, og den sterkeste veksten i antall årsverk i privat sektor kom i de siste ti årene (Gran-Henriksen 2014).

I en undersøkelse som ble gjort av Sentio for Klassekampen og Nationen i november 2016, svarte 53 prosent av de spurte at de er for EØS-avtalen, mens 29 prosent var i mot. Da det samme spørsmålet ble stilt i 2012, svarte 46 prosent at de var for avtalen, mens 34 prosent var mot. Kontrollert for partitilhørighet, kom det frem at 54 prosent av

Fremskrittspartiets velgere var mot EØS-avtalen, og at FrP og Senterpartiet nå har de mest EØS-skeptiske velgerne. Dette fikk FrPs nestleder og fiskeriminister, Per Sandberg, til å ta til orde for at FrP burde gå til kamp mot EØS-avtalen: «Det er en betydelig og sterk motstand mot EØS-avtalen i de innspillene vi har fått fra medlemmer og tillitsvalgte. Skepsisen vokser seg større, og det kommer til å bli en omfattende debatt om dette på vårens landsmøte. [...] Jeg tror partiet har behov for en slik debatt, og det er viktig at vi får en oversikt over hva som er konsekvensene og hva som er mulig å gjøre. Vi har sett resultatet av brexit og hva som skjer i resten av Europa, og dette er viktig å ta med i debatten» (sitert i Tallaksen 2016).

I tillegg til den sterke motstanden i Senterpartiet mot EØS-avtalen og økende skepsis og mulig nei til EØS i Fremskrittspartiet, har som vi tidligere har sett Sosialistisk Venstreparti og Rødt programfestet at de vil si opp EØS-avtalen. Motstanden på venstresiden i norsk politikk gir seg også utslag i skepsis på venstresiden i Arbeiderpartiet og i store deler av fagbevegelsen. Etter LO-kongressen i 2013 har Transportarbeiderforbundet, EL & IT Forbundet, Fellesorganisasjonen og Lokomotivmannsforbundet vedtatt at Norge må si opp EØS-avtalen, og flere av de andre forbundene vil at LO skal sette i gang en vurdering av om EØS-avtalen må sies opp til fordel for en frihandelsavtale. Dessuten støtter Handel og Kontor at det settes i gang nye forhandlinger med EU med tanke på å fremforhandle det enkelte der mener er en ny og bedre EØS-avtale enn den Norge har i dag. Utfordringen for deler av fagbevegelsen er at de ikke vil akseptere at EØS-avtalen gis forrang foran deres tariffavtaler (Denstad 2017).

Tungen på vektskålen mot EØS i årets valgkamp, kan altså bli Fremskrittspartiet og et eventuelt opprør i LO, som vil influere på Arbeiderpartiets syn på saken og komme den tradisjonelle skepsisen i Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet i møte. Om Arbeiderpartiet ikke vil kreve oppsigelse av avtalen, kan en tilnærming til SV og SP, og muligens også Rødt, med støtte i fagbevegelsen, i det minste åpne en debatt om EØS-avtalen på venstresiden i norsk politikk. Om Fremskrittspartiet, ut fra sine sterke nasjonale interesser og generelle motstand mot multilaterale avtaler i handelspolitikken, vil gå sammen med partiene til venstre for Arbeiderpartiet og kreve oppsigelse eller reforhandling av EØS-avtalen, kan dette bli en viktig valgkampsak i 2017. Men når det gjelder Fremskrittspartiet, sier partileder og finansminister Siv Jensen, at «EØS-avtalen har tjent Norge svært godt og sikrer oss adgang til vårt suverent viktigste handelsområde». Hennes råd vil derfor være at «vi hegner om

hovedtrekkene i EØS-avtalen. Norge er et lille lite land i verden med en vidåpen økonomi. Derfor er vi så avhengig av gode handelsavtaler» (sitert i Rønning 2016).

Ved å bruke begrepet «hovedtrekkene i EØS-avtalen» sår også Siv Jensen tvil om hvor partiet til syvende og sist kommer til å stå i denne saken. Dette kan bli en utfordring for Høyre i valgkampen som kommer.

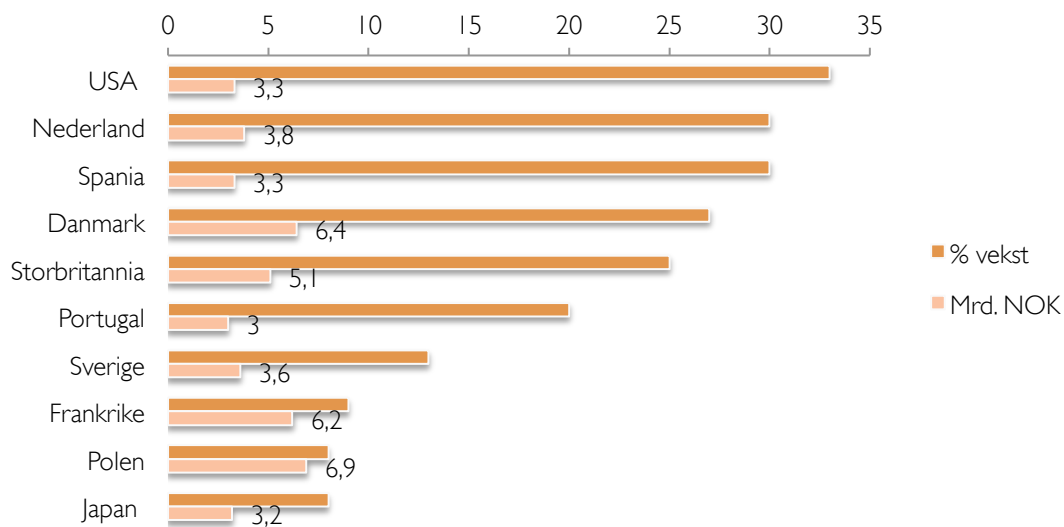
Økonomiske konsekvenser av eventuelle endringer

Norge og Sveits er de dominerende aktørene i EFTA. Med høye jordbruks subsidier preges begge av konflikten mellom offensive og defensive interesser. Norge har, som vi allerede har vært inne på, offensive interesser innen fisk, men også telekommunikasjon, olje og gass, energi og maritime tjenester. Sveits har med sin store bank- og finanssektor samt farmasøytisk industri, sterke interesser i finansielle tjenester og intellektuelle patentrettigheter.

Målet med EFTAs handelsavtaler er å gå lenger enn WTO-avtalen i å redusere handelsbarrierer, sikre markedsadgang og beskytte investeringer og patenter. Dersom Storbritannia blir en del av EFTA-avtalen, og britene ønsker å endre denne ut fra egne interesser, er det viktig at disse ikke er i strid med de interessene norsk næringsliv har. Som vi har sett med henvisning til Anniken Huitfeldt (A) ovenfor, er det områder i dag som næringsmessig er svært viktige for Norge, hvor Norge og Storbritannia helt klart har motstridende interesser.

Tilhengerne av å få Storbritannia med i EFTA sier imidlertid at dette vil kunne gi tollfri eksport av norsk fisk til Storbritannia, samtidig som øvrig markedsadgang til det britiske markedet i all hovedsak videreføres. Dessuten overstyrer EFTA verken «norsk arbeidsmiljø, sosiale rettigheter eller distriktspolitikk. Et britisk medlemskap i EFTA vil ikke endre det», mener tilhengerne av Storbritannia i EØS (Gjelsvik og Thygesen 2016). I den sammenheng er det viktig å være klar over at selv om Storbritannia i dag utgjør rundt en fjerdedel av det norske eksportmarkedet, er mye av dette knyttet til olje og gass, mens for andre produkter er EU, USA og resten av verden langt større markeder.

FIGUR 10 NORGES 10 STØRSTE EKSPORTMARKEDER FOR SJØMAT 2015 (% VEKST OG MRD. KR.)

Kilde: Norges Sjømatråds eksportstatistikk 2016, referert i Grindheim (2016a:16).

Når det gjelder sjømat, var for eksempel USA det sterkest voksende markedet i 2015, med 33 prosents vekst, mens Polen var det landet som importerte mest norsk sjømat målt i verdi: 6,9 milliarder kroner. EU-landene Nederland, Spania, Danmark og Storbritannia hadde alle en vekst i importen av norsk sjømat på over 25 prosent, og først på tiendeplass kommer et land utenfor EU/USA. Det er Japan, som importerte norsk sjømat for 3,2 milliarder kroner i 2015, og hadde en vekst i importen på 8 prosent (se figur 10).

Beregninger fra Norges sjømatråd viser at tollbelastningen for norsk sjømateksport til EU i 2015 var på 1 284 millioner kroner før tollfrie kvoter var trukket fra, og 910 millioner kroner når det tas hensyn til de tollfrie kvotene. Frihandelsavtaler med EU gjør at Norge sparer rundt 1,5 milliarder kroner i toll overfor det europeiske markedet (Grindheim 2016a).

Men det er ikke bare sjømatnæringen som er opptatt av internasjonale handelsavtaler som WTO, EØS og TTIP. Ifølge fagdirektør i Arcus ASA, Fridtjof Nicolaysen, trenger også hans bedrift EØS-avtalen: «Rundt to tredjedeler av alt vi produserer i Norge går til EU og USA, så vi er helt avhengig av EØS-avtalen og det frie varebytte i det indre marked» (sitert i Grindheim 2016a:16). For Arcus er det viktig at Norge også slutter seg til TTIP-avtalen på grunn av varestandarder som er forskjellige i EU/EØS og USA. Her må Norge følge EU gjennom EØS-avtalen – hvis ikke, vil EU kunne få gjennom en avtale med aksept for sine varestandarder som Norge ikke vil bli en del av, mener Nicolaysen.

Utfordringen ligger i forholdet til de defensive næringene, primært jordbruket. Som direktør for nærings- og handelspolitikk i kjøttprodusenten Nortura AS, Gunnar Dalen, sa i et intervju våren 2016: «Handelspolitikken, eller rammevilkåra for heile vår varekjede, er avhengig av ein aktiv politikk frå norske myndigheiter si side. Mykje av det dei tingar om i TTIP er vi hundre prosent innafor allereie. Til dømes i høve til trygg mak kor vi fyljer reglande i EU, og EU revisjonar har vi heile tida. Det er ikkje eksportvilkåra me er opptekne av, men importvernet» (sitert i Grindheim 2016a:17).

Små marginer, store utfordringer

Hver dag konkurrerer norske bedrifter internasjonalt for å vinne markedsandeler. Marginene er ofte små, ikke minst i industrien. Selv mindre endringer i handelsbetingelsene kan få stor betydning for bedriftenes konkurransevne, muligheten for vekst og evnen til å skape nye og økonomisk bærekraftige arbeidsplasser. Som Lars Tomasgaard, administrerende direktør i industribedriften Nordox i Oslo, sier: «Utfordringene er i utgangspunktet ikke knyttet til prisen på råvarer, som enten er tollfrie eller har veldig lave tollsatser i dag, men prosessen som skal til for å gjøre disse om til salgbare produkter og hvorvidt en eventuell toll legges på sluttproduktet» (sitert i Grindheim 2016a:11).

Bortsett fra at Nordox ligger i Oslo, er dette en typisk norsk eksportbedrift med 69 ansatte, som omsatte for nesten en milliard kroner i 2015. Produktene selges til over 50 land, men USA er det største markedet. Derfor legger Tomasgaard også til at dersom tollsatsene mellom EU og USA skulle forsvinne med en utvidet handelsavtale mellom de to, og Norge står utenfor, «vil vi kunne få nye konkurrenter på det europeiske markedet, men ikke få fordelene ved å gå inn på det amerikanske markedet» (sitert i Grindheim 2017a:12).

Tomasgaards bekymring deles av andre som er intervjuet i den samme undersøkelsen: primært de som leder små og mellomstore bedrifter uten utenlandske eiere. For bedrifter som styres fra EU eller USA, stiller det seg litt annerledes. Men også her er det bekymringer for at tollfrihet i TTIP uten norsk deltagelse, vil kunne medføre utflagging (Grindheim 2016a).

TTIP-forhandlingene har et eget kapittel om små og mellomstore bedrifter, hvor målet er å hjelpe disse bedriftene til å se mulighetene i EU og USA gjennom økt informasjon, bedre samarbeid mellom offentlige myndigheter og myndighetene og bedriftene, «beste praksis»-eksempler, og å oppmuntre til økte private investeringer med høyere grad av

risikovillighet. Ett eksempel på en liten norsk bedrift er Restech Norway, som lager redningslinjer og –utstyr til den maritime næringen i Norge og for eksport. Firmaet ligger i Bodø, har 8 ansatte og omsatte i 2015 for 18,5 millioner kroner. For administrerende direktør Roger Kristensen er ikke TTIP i seg selv viktig, men at det utvikles felles regelverk på verdensbasis. Deres største marked er Asia, mens rundt en tredjedel av omsetningen kommer fra EU og USA: «Vi har noen utfordringer med det metriske systemet og nasjonale standarder, men ikke verre enn at vi håndterer dette», sier Kristensen (sitert i Grindheim 2016a:12).

USA er foreløpig et lite marked for Restech, men her foreligger det tilslutningsavtaler for deres produkter, og med forhåndsgodkjenning fra US Coast Guard blir markedsadgangen langt enklere enn om eksporten deres hadde vært underlagt løpende kontroll. Det samme gjelder reguleringer i det europeiske markedet, som dekkes av EØS-avtalen. Målet med TTIP-avtalen er at all markedsadgang skal være basert på forhåndsgodkjente og gjensidig anerkjente reguleringer, slik at varer og tjenester ikke stoppes eller fordyres ved eksport og import. Slike utfordringer er størst for små og mellomstore bedrifter med lokalt eierskap, mens det er noe enklere for små og mellomstore bedrifter med utenlandske eiere.

Salsnes Filter i Namsos er et eksempel på en bedrift med utenlandske eiere. Firmaet med 40 ansatte og en omsetning i 2015 på 85 millioner kroner, produserer filtre som kan brukes ved separasjon av tørrstoff og lignende ved kommunale og industrielle avløpsanlegg. På spørsmål om hvordan de forholder seg til TTIP-avtalen, sier regnskapssjef Lars Mørkved at: «Vi ønsker minst mulig handelshindringer og mest mulig standardisering». Siden Salsnes Filter er et amerikansk selskap, trenger ikke en eventuell TTIP-avtale å bety så mye for dem når det gjelder det amerikanske markedet, siden eksporten dit er styrt derfra.

Når det gjelder det europeiske markedet, er Salsnes Filter såkalt godkjent eksportør og kan bruke fakturaerklæring ved eksport. Det vil si at eksporten ikke skal attesteres av tollmyndighetene, noe som sparer tid og kostnader for bedriften. Men hvis Norge ikke blir del av en avtale om tollfrihet og fri markedsadgang mellom EU og USA, vil også deres produksjon kunne bli flyttet til andre deler av moderselskapets virksomhet, fordi de ikke lenger vil være konkurransedyktige på pris. Det er samme argument Lars Tomasgaard i Nordox bruker: «Når marginene i industrien er på under 5 prosent, vil enhver kostnad som påløper det endelige produktet, være konkurransevridende med hensyn til markedsadgang

dersom konkurrerende bedrifter ikke påføres de samme kostnadene» (sitert i Grindheim 2016a:13).

Selv lave tollsatser på varer og tjenester som europeiske og amerikanske bedrifter vil slippe, vil utfordre konkurransevilkårene for norske bedrifter i et allerede tøft marked. Spesielt i det amerikanske markedet, som står for 30 prosent av omsetningen i GC Rieber Oils, sier administrerende direktør Jan Roger Bjerkestrand: «For oss handler det om salg. Vi har lite investeringer i USA, men vi har en del produktutvikling og FoU-samarbeid. Dersom en slik avtale kommer i havn uten norsk deltagelse, vil det være utfordrende for oss og kunne virke konkurransevidende i forhold til land vi konkurrerer med» (sitert i Grindheim 2016a:14).

GC Rieber Oils holder til i Kristiansund og produserer Omega 3-konsentrater fra marine ressurser. I 2015 hadde selskapet en omsetning på 240 millioner kroner og 60 ansatte. De benytter seg blant annet av råvarer hentet fra Sør-Amerika, hvor for eksempel Peru allerede har en frihandelsavtale med USA. Dersom TTIP blir en realitet uten en form for norsk tilknytning, vil det kunne føre til at GC Rieber Oils må investere mer her og fase ned i USA. Det samme gjelder markedet i Asia, sier Bjerkestrand: «Presset på våre produkter er mye større i USA enn andre steder. De skal ha alt så billig som mulig. Det er annerledes i Europa, som også tar 30 prosent av vår omsetning, og i Asia, som tar 40 prosent. Men kanskje kan det bli lettere med denne avtalen».

Bjerkestrand er ikke fremmed for at et alternativ til å satse videre på det amerikanske markedet, som både er tøft å konkurrere i for norske bedrifter med høye kostnader og komplisert når det kommer til reguleringer, er å fokusere mer på Europa og Asia, eller å investere i land som har frihandelsavtaler med USA. GC Rieber Oils har allerede erfaringer med dette fra Asia: «Vi opplever det samme i Asia, for vi selger veldig mye ferdigprodusert i Kina, men via Australia, som har frihandelsavtale med Kina. Dette har også med mattrygghet å gjøre, siden de har hatt mye matskandaler i Kina» (sitert i Grindheim 2016a:15).

For Bjerkestrand er noe av det mest positive ved TTIP at det er åpenhet rundt forhandlingene, og hva partene ønsker med avtalen. Internasjonal handelspolitikk handler ikke lenger bare om markedsadgang, toll og avgifter, men i høy grad også reguleringer. Dette gjelder ikke minst i forbindelse med matsikkerhet, hvor forskjeller i måten dette reguleres på i EU, USA og Norge, kan føre til utfordringer for selskaper som GC Rieber Oils. Bjerkestrand sier det slik: «Vi fikk EUs hygienedirektiv i 2009, som medførte at aktører innen EU og Norge

fikk betydelige høyere kostnader på fiskeolje enn utenfor EU. Slik sett er det viktig at det kommer en regulering av dette, for de kan kjøpe billigere råstoff» (sitert i Grindheim 2016a:15).

Spørsmål om markedsadgang, reguleringer og regler i TTIP-forhandlingene er altså ikke bare knyttet til hvordan EU og USA her posisjonerer seg, men også hva slags politikk Norge fører overfor EU og USA med eller uten en TTIP-avtale.

Ikke-tariffære barrierer er den største utfordringen

Antall innmeldinger til WTO av ikke-tariffære barrierer for handel i form av forskjeller i standarder og tekniske barrierer, det som kalles *Technical Barriers to Trade* (TBT), økte fra 390 i 1995 til 1 769 i 2011. Økningen skyldes blant annet at (1) tradisjonelle tollbarrierer er blitt redusert, (2) flere multilaterale handelsavtaler er inngått, (3) globale verdikjeder er blitt mer komplekse, (4) nye markeder har vokst frem og (5) konsumentene i rike industriland er blitt mer bevisst hva slags varer og tjenester de kjøper (Wilson 2012).

TABELL 4 REGULATORISK SAMARBEID OG TEKNISKE HANDELSHINDRINGER I TTIP

	SAMARBEID	HANDELSHINDRINGER
MÅL	Fremme økonomisk vekst og nye arbeidsplasser, øke vare- og tjenesteutvalget og gi konsumentene mer valg.	Produktkvalitet og sikkerhet, informasjon til konsumenter og felles regler for produsenter.
MIDDEL	Nye felles reguleringer, gjennomgå eksisterende reguleringer for å unngå dupliseringer etc.	Testing, inspeksjon og sertifisering av produkter må skje ut fra samme regelverk, for eksempel ISO.
MENINGSFORSKJELL	Frykt for lavere standarder, manglende muligheter for reguleringer og prinsippene for slike reguleringer.	Tekniske krav og prosedyrer for testing av produkter er helt forskjellig i EU og USA.

Ifølge Tim Bennet, generalsekretæren i *The Transatlantic Business Council*, som er en paraplyorganisasjon for amerikanske og europeiske bedrifter, er det i dag mer enn 35 000 forskjellige standarder som kan bety en potensiell uenighet mellom EU og USA i de pågående TTIP-forhandlingene om et bedre regulatorisk samarbeid mellom de to handels- og investeringspartnerne. I tabell 4 finnes en oppsummering av de viktigste mål, midler og meningsforskjeller som preger EU og USA.

Utfordringene i TTIP-forhandlingene er at det er langt vanskeligere å redusere eller fjerne slike former for ikke-tariffære barrierer for handel, enn tradisjonelle tollbarrierer. Blant annet fordi de kan være konstitusjonelt beskyttet, eller bestemt av lover og tekniske begrensninger. Et eksempel er *The Buy American Act* fra 1933, som krever at offentlige virksomheter i USA i utgangspunktet må kjøpe varer i hjemmemarkedet dersom innkjøpssummen overstiger 3 000 amerikanske dollar.

Dette prinsippet er i strid med grunntanken i EØS-avtalen og EUs indre marked, hvor det er en terskelverdi for offentlige oppdragsgivere og virksomheter som tilsier at alle anskaffelser over en viss sum, som varierer med type oppdrag fra 600 000 til 39 millioner kroner, skal ut på åpent anbud i EØS. En undersøkelse utført av *Centre for Economic Policy Research* i London har vist at rundt halvparten av de ikke-tariffære kostnadene trolig kan fjernes gjennom tettere samarbeid mellom EU og USA (Francois et al 2013).

EØS-avtalen må innarbeides i TTIP

Det er forskjell på varer og tjenester når det gjelder standarder og reguleringer, sier direktør for myndighets- og samfunnskontakt i DNV GL, Lars Almklov. DNV GL tilbyr tekniske rådgivnings- og sertifiseringstjenester og hadde i 2015 en omsetning på 21 milliarder kroner med 15 000 ansatte over hele verden. DNV GL er et stort transnasjonalt foretak med lokale etableringer i nærmere 100 land. De har en virksomhet som er tilpasset forskjeller i standarder og reguleringer av de tjenestene de tilbyr. Men også DNV GL er opptatt av bedre samhörighet på dette feltet: «TTIP-avtalen er potensielt veldig viktig også for vår virksomhet. Ikke for å avskaffe standarder og regulering, men for å harmonisere dem. Med TTIP kan vi få et større område med felles standarder, det kan igjen gi mer effektive og enhetlige reguleringer innen de bransjene vi opererer i» (sitert i Grindheim 2016a:23).

Samtidig legger Almklov til at det å ha hovedkontor i Norge, ikke skal telle negativt for norske bedrifter, eller utenlandsk registrerte bedrifter som velger å legge hovedkontoret sitt til Norge, dersom TTIP-avtalen skulle bli til virkelighet. Derfor mener han at EØS-avtalen på en eller annen måte må innarbeides i TTIP, slik at norske bedrifter kan stille på like vilkår med sine europeiske og amerikanske konkurrenter når det gjelder lokalisering av hovedkontor.

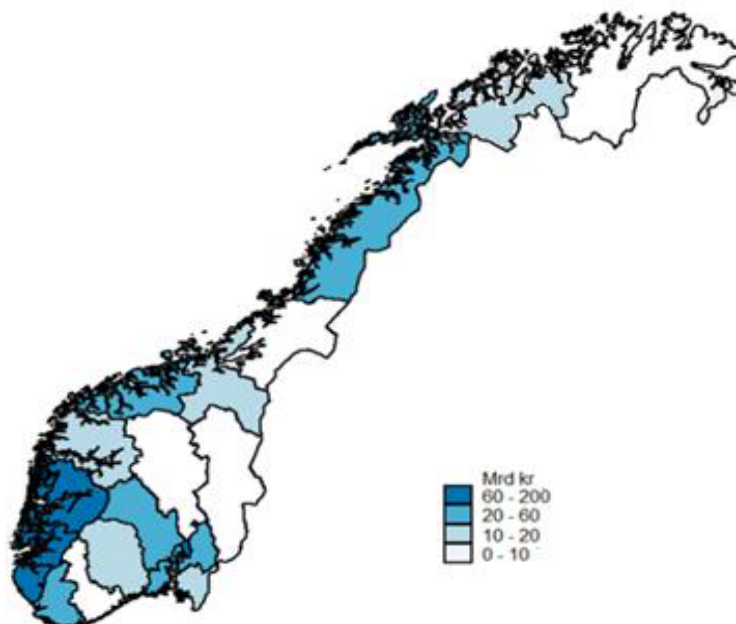
Spørsmålet om hvordan det går med EØS-avtalen ved en eventuell TTIP-avtale opptar også økonomidirektør i Siemens Norge, Kjell Pettersen, som øyner stor grad av usikkerhet

knyttet til dette spørsmålet fremover: «Hvis ikke Norge blir tilknyttet TTIP gjennom EØS-avtalen, ser jeg en viss fare for en mer utrygg situasjon for vår virksomhet enn i dag». I likhet med DNV GL er Siemens et stort transnasjonalt selskap med kontorer i 192 land. Den norske delen hadde 1 800 ansatte og omsatte for 6,7 milliarder kroner i 2015. Eksporten til USA var på ca. 200 millioner kroner, mens den var på 100 millioner kroner til Europa. Utfordringen for Siemens her i Norge, dersom Norge eventuelt ikke blir en del av TTIP-avtalen, er at grunnlaget for den differensierte produksjonsstrukturen med lokale spesialiseringsområder vil kunne forsvinne (sitert i Grindheim 2016a:23).

Regionale forskjeller i eksportavhengigheten

Menon Business Economics har gjennom flere år samlet data om variasjoner i verdiskapning og eksport mellom norske regioner. Disse dataene er basert på hvor produksjonen av varer og tjenester for eksport reelt foregår, og ikke hvor slik produksjon registreres som følge av plasseringen av bedriftenes hovedkontorer. Her er det en viss forskjell mellom tall fra Statistisk sentralbyrå og de tallene Menon selv har samlet inn (Mellbye et al. 2015).

FIGUR 11 NORSK EKSPORT FORDELT PÅ FYLKESNIVÅ 2013

Kilde: Mellbye et al. (2015:7).

Menons siste regionale eksportkartlegging viser at norske bedrifter eksporterte varer og tjenester for mer enn 640 milliarder kroner i 2013, når råolje og naturgass er holdt utenfor. Av de fem største eksportfylkene, ligger tre på Vestlandet. Hordaland og Rogaland stod alene bak nesten hver tredje eksportkrone generert fra Fastlands-Norge i 2013, mens Oslo og Akershus stod for litt over en femtedel. Bak Oslo, men foran Akershus, kom det fjerde største eksportfylket i Norge, som er Møre og Romsdal (se kartet på foregående side).

Eksporten av varer og tjenester skaper store inntekter for Norge som helhet, og er viktig for sysselsettingen over hele landet. Store deler av de 1,7 millioner årsverk som i dag er knyttet til sysselsettingen i privat sektor, er eksportrettede arbeidsplasser i små og mellomstore bedrifter i distriktene. Disse er helt avhengig av åpne og ikke-diskriminerende markeder internasjonalt, og desto mer eksportintensiv en region er, desto mer avhengig er den av stabile internasjonale rammebetingelser gjennom internasjonale handelsavtaler. Skjevheter i næringsstrukturen vil kunne forsterke denne avhengigheten og potensielle sårbarheten for endringer i internasjonale rammebetingelser ytterligere.

TABELL 5 ANDEL AV NÆRINGSLIVETS SYSSELSETTING SOM ER RELATERT TIL EKSPORTVIRKSOMHET

MER ENN 25 % AV SYSSELSETTINGEN ER RELATERT TIL EKSPORTVIRKSOMHET

Kongsberg, Svalbard

MELLOM 10-25 % AV SYSSELSETTINGEN ER RELATERT TIL EKSPORTVIRKSOMHET

Søndre Sunnmøre, Ålesund, Lister, Stavanger, Kristiansand, Indre Helgeland, Vadsø, Sognefjord, Sunnhordaland, Gjøvik, Nordmøre, Vesterålen, Sunnfjord, Bergen, Arendal, Haugesund, Lofoten, Hallingdal, Ytre Helgeland, Sør-Østfold og Molde

MELLOM 5-10 % AV SYSSELSETTINGEN ER RELATERT TIL EKSPORTVIRKSOMHET

Narvik, Sør-Telemark, Kristiansund, Bodø, Alta, Namsos, Hammerfest, Elverum, Midt-Trøndelag, Tromsø, Vestfold, Nordvest-Telemark, Gudbrandsdalen, Midt-Troms, Nordfjord, Trondheim, Oslo og Lillehammer

UNDER 5 % AV SYSSELSETTINGEN ER RELATERT TIL EKSPORTVIRKSOMHET

Kongsvinger, Valdres, Harstad, Hamar, Øst-Telemark og Tynset/Røros

Kilde: Mellbye (2015:10).

Med utgangspunkt i egne databaser har Menon laget en oversikt over regionenes sårbarhet relatert til eksportvirksomhet, basert på to dimensjoner: grad av avhengighet av eksport til utlandet og i hvilken grad regionen har en sterk avhengighet av leveranser til petroleumsnæringen utenlands (se tabell fem). To regioner skiller seg i denne sammenheng ut med mer enn en fjerdedel av sin virksomhet avhengig av eksportvirksomhet: Kongsberg og Svalbard.

Kongsberg har en sterk offshore/maritim klynge, mens Svalbard er avhengig av eksport av kull. Ser vi på hvilke regioner hvor eksport er minst avgjørende for sysselsettingen i regionen, finner vi blant annet Oslo, som også er en av landets største eksportregioner. I Oslo er nærmere 30 000 arbeidsplasser avhengig av eksportvirksomhet, men ettersom det er registrert mer enn 600 000 sysselsatte i regionen utgjør dette så vidt under fem prosent av de sysselsatte.

Mer enn halvparten av Norges totale eksportinntekter er relatert til olje- og gassvirksomhet. Men avhengigheten av petroleumssektoren er ikke stor bare når det gjelder direkte ansatte i oljeselskapene, den gjelder også deres underleverandører (se tabell 6).

TABELL 6 ANDEL AV EKSPORT SOM ER OLJERELATERT

MER ENN 50 % AV EKSPORTVIRKSOMHETEN ER OLJERELATERT

Søndre Sunnmøre, Haugesund, Stavanger, Bergen, Kristiansand, Arendal og Kongsberg

MELLOM 20-50 % AV EKSPORTVIRKSOMHETEN ER OLJERELATERT

Molde, Ålesund, Midt-Trøndelag, Sunnhordland, Oslo, Vestfold, Harstad og Trondheim

MELLOM 10-20 % AV EKSPORTVIRKSOMHETEN ER OLJERELATERT

Nordvest-Telemark, Sunnfjord, Sør-Østfold og Kristiansund

MELLOM 5-10 % AV EKSPORTVIRKSOMHETEN ER OLJERELATERT

Bodø, Lister, Øst-Telemark, Sør-Telemark, Tromsø, Gjøvik, Namsos, Kongsvinger og Hammerfest

UNDER 5 % AV EKSPORTVIRKSOMHETEN ER OLJERELATERT

Svalbard, Vesterålen, Indre Helgeland, Elverum, Sognefjord, Ytre Helgeland, Vadsø, Narvik, Hamar, Alta, Midt-Troms, Nordmøre, Lofoten, Hallingdal, Nordfjord, Gudbrandsdalen, Lillehammer, Tynset/Røros og Valdres.

Kilde: Mellbye (2015:11).

Norge har utviklet en globalt ledende offshoreleverandørindustri, som har økt sin eksport de siste årene. Fem regioner i Norge har mer enn halvparten av eksportvirksomheten knyttet til offshorevirksomhet. Her finner vi blant annet Søndre Sunnmøre, som har et verdensledende miljø av offshore/maritime rederier, utstys- og tjenesteleverandører, og Arendal og Kristiansand har utviklet NODE-klyngen, som er verdensledende på boreutstyr.

Det er store variasjoner i eksportintensiteten mellom regionene. Dersom vi ser på eksport per sysselsatt, skiller mange regioner på Vestlandet seg positivt ut. Men de fire regionene med høyest eksport per innbygger er Nordmøre, Haugesund, Kongsberg og Kristiansand, hvor det er sterke næringsmiljøer knyttet til de offshorerettede delene av maritimnæringen. Regionene med minst eksport per innbygger, er primært innlandsregioner på Østlandet.

Spørsmålet vi må stille til slutt når vi diskuterer hva slags handelspolitikk Norge skal føre fremover, er: Hvordan kan vi best sikre eksisterende og skape nye arbeidsplasser i de eksportrettede bedriftene, så vi sikrer en god økonomisk utvikling som også gir seg utslag i en trygg hverdag for folk flest i hele landet?

Konklusjon

Handelspolitikk blir sjeldent en del av den norske valgkampen, hvis da ikke spørsmålet om et norsk medlemskap i EU står på den politiske dagsorden. Men med en stadig økende globalisering og utviklingen av regionale- og mega-regionale handels- og investeringsavtaler, kan ikke Norge lenger drive en reaktiv handelspolitikk der tilpasning til det andre land utvikler av multilaterale regimer og organisasjoner er rettesnoren for de politiske partiene.

Etter forslagene til partiprogrammer å dømme, er det en klar oppfatning blant de politiske partiene at Norge må ta et aktivt grep i handelspolitikken. Utfordringen er at et lite land med en åpen økonomi i Europas periferi, er langt mer avhengig av internasjonale rammebetingelser enn et land som Storbritannia. I internasjonal politikk gjør de store landene som de vil, de små som de må. Derfor er multilaterale handels- og investeringsavtaler som WTO, EFTA, EU/EØS og TTIP/TISA et gode for små land med åpne økonomier som Norge.

Men, som Kristelig Folkeparti understreker i sitt forslag til partiprogram for 2017-2021, er det antagelig «en illusjon å tro at vi kan få til en bilateral handelsavtale som gir

muligheter for tilgang til det europeiske markedet». Derfor må de politiske partiene som tror på frihandel hegne om EØS-avtalen, fortsette å utvikle WTO, knytte Norge til TTIP- og TISA-avtalene og vurdere om ikke det er tid for å ta opp igjen spørsmålet om et fullverdig og demokratisk basert norsk medlemskap i EU. Alternativet er nasjonalstatlig proteksjonisme.

Takk til Marius Doksheim for verdifulle kommentarer!

Civita er en partipolitisk uavhengig tankesmie som gjennom sitt arbeid skal bidra til økt forståelse og oppslutning om liberale verdier og løsninger. Forfatteren av dette notatet står for alle utredninger, konklusjoner og anbefalinger, og disse analysene deles ikke nødvendigvis av andre ansatte, ledelse, styre eller bidragsytere. Skulle feil eller mangler oppdages, ville vi sette stor pris på tilbakemelding, slik at vi kan rett opp eller justere.

Ta kontakt med forfatteren på janerik@civita.no eller civita@civita.no.

Referanser

Denstad, John-Peder (2017): «EØS, fagbevegelsen og valgstrategi». Blogginlegg 4. februar 2017. Lastet ned 27.02.2017: <https://denstad.wordpress.com/2017/02/04/eos-fagbevegelsen-og-valgstrategi/>.

Francois, Joseph, Miriam Manchin, Hanna Norberg, Olga Pindyuk og Patrick Tomberger (2013): *Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment. An Economic Assessment. Final Project Report*. London: Centre for Economic Policy Research.

Gjelsvik, Sigbjørn og Espen Thygesen (2016): «Norge og Storbritannias unike mulighet». *ABC Nyheter* 30. november 2017. Lastet ned 27.02.2017: <http://www.abcnyheter.no/penger/okonomi/2016/11/30/195259884/norge-og-storbritannias-unike-mulighet>.

Gjerde, Robert (2013): «- Velgerne holdes for narr». Artikkel i *Aftenposten* 21. august 2013. Lastet ned 5.05.2016: <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/--Velgerne-holdes-for-narr-7285817.html>.

Gran-Henriksen, Bjørn (2014): «Offentlig forvaltnings størrelse 1970-2013. Antall offentlige årsverk nesten tredoblet siden 1970». Oslo: Statistisk sentralbyrå. Lastet ned 21.03.2016: <http://www.ssb.no/offentlig-sektor/artikler-og-publikasjoner/offentlig-forvaltning-storrelse>.

Grindheim, Jan Erik (2015): *Partnerskapsavtalen TTIP mellom EU og USA*. Civita rapport. Oslo: Civita.

Grindheim, Jan Erik (2016a): *Hva betyr TTIP for norske bedrifter og arbeidsplasser?* Rapport utarbeidet for Næringslivets Hovedorganisasjon.

Grindheim, Jan Erik (2016b): *TTIP, Brexit og Norge*. Civita-notat nr. 18/2016. Oslo: Civita.

Grindheim, Jan Erik (2017): *TISA-avtalen og Norges handel med tjenester*. Civita-notat nr. 2 2017. Oslo: Civita.

Helgesen, Vidar og Monica Mæland (2015): «TTIP-avtalen angår oss». Kronikk i VG 12. mars 2015. Nærings- og fiskeridepartementet. Lastet ned 19.10.2015:
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/september/tradoc_153807.pdf.
<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/ttip-avtalen-angar-oss/id2399943/>.

Ipsos (2016): *Holdninger til innvandring og integrering*. Survey utført for Aftenposten i februar 2016. Oslo: Ipsos Public Affairs.

Karlsen, Rune (2015). «Politiske saker i valgkampen». Bernt Aardal og Johannes Bergh (red.): *Valg og velgere. En studie av stortingsvalget 2013*. Oslo: Cappelen Damm.

Melchior, Arne og Ulf Sverdrup (red.) (2015): *Interessekonflikter i norsk handelspolitikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Melchior, Arne (red.) (2016): *TTIP og Norge: Virkninger og handlingsvalg*. Oslo: Norsk Utenrikspolitisk Institutt.

Mellbye, Christian Svane, Ida Bentsdal Amble og Sveinung Fjose (2015): *Eksport fra norske regioner – et regionalt perspektiv på eksportvirksomhet*. Menon publikasjon nr. 9/2015

NOU (2012:2): *Utenfor og innenfor. Norges avtaler med EU*. Oslo: Departementenes servicesenter. Informasjonsforvaltning.

OECD (2015): «Introduction to Regional Trade Agreements». Lastet ned 13.06.2015:
<http://www.oecd.org/tad/benefitlib/regionaltradeagreements.htm>.

Regjeringen.no (2016a): «Norges frihandelsavtaler». Lastet ned 20.02.2017:
<https://www.regjeringen.no/no/tema/naringsliv/handel/nfd---innsiktsartikler/frihandelsavtaler/partner-land/id438843/>.

Rønning, Mats (2016): «EØS-avtalen har tjent Norge svært godt». *Nationen* 27. desember 2016. Lastet ned 26.02.2017: <http://www.nationen.no/politikk/eos-avtalen-har-tjent-norge-svaert-godt/>.

Rønning Birkelund, Helge (2016): «Tror på EØS-nei i Frp». 6. september 2016. Lastet ned 26.02.2017: <https://www.siste.no/politikk/innenriks/nyheter/tror-pa-eos-nei-i-frp/s/5-47-69097>.

Skårderud, Jo Røed (2016): «Frp åpner døra for britene». *Klassekampen* 11. August 2016. Lastet ned 26-02.2017:
<http://www.klassekampen.no/article/20160811/ARTICLE/160819994>.

Statistisk sentralbyrå (2016a): «Utenrikshandel med varer, 2015, foreløpige tall». Lastet ned 28.10.2016: <http://www.ssb.no/utenriksokonomi/statistikker/muh/aar-forelopige/2016-01-15?fane=tabell&sort=nummer&tabell=252229>.

Statistisk sentralbyrå (2016b): «Utanrikshandel med tenester». Tabell 10193, med forfatterens prosentuering. Lastet ned 28.10.2016: <https://www.ssb.no/statistikbanken/selectvarval/saveselections.asp>.

Statistisk sentralbyrå (2016c): «Landfordelt utenriksregnskap, 2015». Lastet ned 12.12.2016: <https://ssb.no/utenriksokonomi/statistikker/urand/aar>.

Statistisk sentralbyrå (2017): «Årlig nasjonalregnskap, 2016». Forfatterens prosentuering. Lastet ned 21.02.2017: <https://ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/statistikker/nr/aar/2017-02-09?fane=tabell&sort=nummer&tabell=294886>.

Tallaksen, Simen (2016): «Varsler EØS-kamp i Frp». *Klassekampen* 28. november 2016. Laster ned 26.02.2017: <http://www.klassekampen.no/article/20161128/ARTICLE/161129969>.

Tufte, Torbjørn (2015): *TTIP-forhandlingane i lys av samhandelen mellom EU og USA*. Rapport 2 – 2015. Oslo: Agri Analyse.

Watt, Nicholas og Rowena Mason (2015): «Cameron tells anti-EU campaigners: Norway option´ won´t work for Britain». *The Guardian* 28. Oktober 2015. Lastet ned 26.02.2017: <https://www.theguardian.com/politics/2015/oct/28/cameron-to-confront-norway-option-anti-eu-campaigners>.

Wilson, John S. (2012): «Standards and Technical Barriers to Trade: Prospects for Country-Level Reform». *Research at the World Bank. A Brief from the Development Research Group*, august 2012.

Handelspolitikk blir sjeldent en del av den norske valgkampen. Hvis da ikke spørsmålet om et norsk medlemskap i EU står på den politiske dagsorden. Men med en stadig økende globalisering og utviklingen av regionale- og mega-regionale handels- og investeringsavtaler, kan ikke Norge lenger drive en reaktiv handelspolitikk der tilpasning til det andre land utvikler av multilaterale regimer og organisasjoner er rettesnoren for de politiske partiene.

Som Kristelig Folkeparti understreker i sitt forslag til partiprogram for 2017-2021, er det i forhold til dagens EØS-avtale «en illusjon å tro at vi kan få til en bilateral handelsavtale som gir muligheter for tilgang til det europeiske markedet». Alternativet er at de politiske partiene som tror på frihandel hegner om EØS-avtalen, fortsetter å utvikle WTO og knytter Norge til TTIP- og TISA-avtalene samt vurderer om ikke tiden er inne for å ta opp igjen spørsmålet om norsk medlemskap i EU.

Den nasjonalstatlige proteksjonismen som brer seg i den vestlige verden gjennom Theresa May og Donald Trumps ny-merkantilisme, er dårlig nytt for et land som Norge. I internasjonal politikk gjør store land som de vil, små som de må. Norge er derfor langt mer avhengig av forpliktende frihandelsavtaler mellom flere land enn det Storbritannia og USA er. For Norge vil en økende nasjonalstatlig proteksjonisme kunne bety tap av arbeidsplasser i den eksportrettede industrien, som sikrer at hele landet tas i bruk.